

Володимир Лисий

Державний статус УССР в 1917-1923 роках

Відбитка з журналу «Вільна Україна», чч. 38, 39, 40.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА ГРОМАДА АМЕРИКИ

МЮНХЕН

1963

НЬЮ-ЙОРК

УВАГА!

Виправлення помилки:

На 10-ій сторінці випав останній рядок:
єдності різних націй. Ця засада обов'язує в Советській Росії

Цей рядок потрапив помилково на початок 39-ї сторінки, де його треба скреслити.

Володимир Лисий

Державний статус УССР в 1917-1923 роках

Відбитка з журналу «Вільна Україна», чч. 38, 39, 40.

УКРАЇНЬКА ВІЛЬНА ГРОМАДА АМЕРИКИ

МЮНХЕН

1963

НЬЮ-ЙОРК

THE LEGAL STATUS OF UKRAINIAN SSR (1917-1923)

by

Wolodymyr Lysyj (L.L.D.)

All rights reserved

Ukrainian Free Society of America

Munich

1963

New York

ВСТУП

Важко писати наукове дослідження на основі самих друкованих советських джерел. Архівні фонди ССРСР для несоветських науковців зовсім неприступні. Советські ж науковці видають джерельні матеріали, цитують і висвітлюють їх однобічно, відповідно до бажань ЦК КПСС та до напрямку режиму даного моменту. Ось ми маємо перед собою низку праць про державний статус УССР в 1917-1953 рр., що видані були в ССРСР за часів Сталіна. Тепер їх советські ж науковці відкидають, як фальшиві, бо писано їх, мовляв, за доби «культу особи». Проте й нові праці советських вчених, що з'явилися останнім часом — дуже далекі від наукового об'єктивізму.

Тому з самих друкованих советських джерел ніяк не можна ще довідатися про всі обставини боротьби українського народу за державну самостійність. І як довго архіви ССРСР не будуть відкриті для вільного наукового дослідження, так довго важко буде здійснити більш-менш вичерпне висвітлення усіх історичних подій в ССРСР.

Проте, якщо зараз не можна ще дати вичерпного висвітлення правних і соціологічних відносин УССР до РСФСР та ССРСР в 1917-1923 рр., то всеж, при уважній аналізі советських публікацій і при наявності деяких решток документальних матеріалів урядових органів Української Народної Республіки, що опинилися за межами ССРСР, можна досить вірно схопити принаймні основні риси тих відносин.

Тема, що ми її взяли тут для дослідження, вимагає докладної монографічної праці. Та поки вона з'явиться, ми хочемо пода-

ти читачам оцей короткий начерк, що має на меті з'ясувати справжню правну природу фіктивних державних організацій, що їх творила советська Росія на території Української Народної Республіки, та з яких послуговувалася вона під час війни з військами Укр. Народної Республіки, аж до повної своєї перемоги та включення України до монолітної російської держави — СССР.

Маючи за основне завдання — висвітлити державно-правний статус УССР, ми лише у виняткових випадках будемо заторкувати справи українських визвольних змагань.

1. Правні підстави незалежності і самостійності Української Народної Республіки зі становища державного і міжнародного права.

Правні підстави української державної самостійності встановлюють такі державні акти:

1) Третій Універсал Української Центральної Ради з 20 листопада 1917 р., що проголосив: «Від нині Україна стає Українською Народною Республікою... До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити, належить нам і нашому правительству Генеральному Секретаріатові України...» «До території Української Народної Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки як щодо прилучених частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлена по згоді зорганізованої волі народів»...

2) Четвертий Універсал Української Центральної Ради з 22 січня 1918 р., в якому сказано: «Од нині УНР стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою Українського народу.»

3-а) Заява з 17 грудня 1917 р. Совета Народних Комісарів за підписом В. Ульянова (Леніна) як голови і Л. Троцького як комісара закордонних справ — Генеральному Секретаріатові УНР, в якій сказано м. інш.: «Совет Народних Комісарів признає Українську Народну Республіку та її право зовсім відокремитися від Росії... Все, що стосується національних прав і національної незалежності визнається нами, зараз же без обмежень і безумовно.»

Це визнання УНРеспубліки ніколи не було відкликане Російською Советською Федеративною Республікою (РСФСР) ані Союзом Советських Соціалістичних Республік (СССР). Також і

советські науковці державного та міжнародного права не заперечували цього визнання.

Офіційне советське видання стверджує: «Вже скоро після опублікування «Деклярації прав народів Росії» советська влада, виходячи з права націй на самовизначення, признала державну незалежність Української Республіки — 17 грудня 1917 р., Фінляндської Республіки — 31 грудня 1917 р., Турецької Республіки — 11 січня 1918 р.»¹⁾

3-б) Заяви голови російської делегації Л. Троцького з 10 січня 1918 р. на Мірній Конференції в Бересті: «Зважаючи на ноту Генерального Секретаріату УНРеспубліки, російська делегація заявляє зі свого боку, що вона в цілковитій згоді з принциповим признанням права кожній нації на самовизначення аж до цілковитого відокремлення, не бачить жадної перешкоди для участі української делегації в переговорах.»

3-в) Постанова Совета Народних Комісарів з 12 січня 1918 р.: «Національні вимоги українців, самостійність їх Народної Республіки, її право вимагати федеративних відносин, Совет Народних Комісарів визнає повністю, і вони ніяких суперечок не викликають».²⁾

4) Підписання УНРеспублікою мирового договору з Центральними Державами (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною) 9 лютого 1918 р.

5) Мірний договір Росії з Центральними державами, підписаний 3 березня 1918 р., в якому сказано: «Росія зобов'язується негайно заключити мир з УНР і признати мирний договір між цією державою та чотирма союзними державами, українську територію негайно очистити від російських військ і російської гвардії.»

6) Ультимат з 17 грудня 1917 р. Совета Народних Комісарів до УНР, в якому сказано: «В разі неодержання задовільної відповіді на ці питання. Совет Народних Комісарів вважатиме Раду (Центральну Раду УНР, — В. Л.) в стані відкритої війни проти Советської влади в Росії і на Україні.»

7) Декрет «про мир» II. Всеросійського З'їзду Советів від 8 листопада 1917 р., написаний В. І. Леніним (у виїмках):

«Під анексією або захватом чужих земель правительство розуміє в правному розумінні демократії взагалі і працюючих клас зокрема — всяке прилучення до більшої і сильнішої держави малої або слабшої народности без точно, ясно і дібровільно виявленої згоди і бажання тієї народности, незалежно від того, коли це

¹⁾ История Советской Конституции (в документах) 1917-1956, Москва, 1957, стор. 10.

²⁾ Известия ЦИК, № 264, 31. грудня 1917 р. ст. ст. Твори В. І. Леніна, 4. вид. т. 26, стор. 374-375.

насильницьке прилучення відбулося, незалежно і від того, наскільки розвинутою чи відсталою є нація насильно прилучена і силою затримана в межах даної держави, нарешті незалежно також від того в Європі чи далеких заокеанських країнах ця нація живе...» «Коли яканебудь нація удержується в межах іншої держави силою, коли їй, — не зважаючи на бажання з її боку, все одно, чи виявлено це бажання в пресі, чи народних зібраннях, чи в рішеннях партій або в бунтах і повстаннях проти національного утиску, — не дають правильним голосуванням, при повній евакуації війська приєднуєної або взагалі сильнішої нації, рішити без найменшого примусу питання про форми державного існування цієї нації, то приєднання її являється анексією, тобто захопленням і насильством.»³⁾

І саме таку анексію здійснила Советська Росія, розпочавши в грудні 1917 р. війну з УНРеспублікою і силою зброї захопивши її територію.

2. Рівнобіжні уряди в Українській Народній Республіці

Після проголошення Советською Росією війни УНРеспубліці, російська большевицька армія під командуванням Антонова-Овсенка пішла війною на територію УНР.

Л. Троцький, в наказі до головного командувача російською армією Криленка, писав ось так: «Українські робітники мусять зрозуміти дійсність, що великоросійська советська влада не бажає ставити жадних перешкод в самовизначенні України. Але... хоч ми не маємо наміру накидати нашої волі українському народові, ми поза тим є приготовані всякими способами піддержати українські совети в їх боротьбі проти буржуазної політики провідників теперішньої Центральної Ради.» (Известия, 8 (21, н. ст) грудня 1917 р.).

На Україні не було українських більшовиків поза малими осередками російської комуністичної партії в кількох більших містах. Ці осередки мали здебільшого майже в цілості членів неукраїнського походження.

Тому треба було створити фіктивний советський уряд на Україні, який бодай позірно мав би вести війну з Генеральним Секретаріатом УНР. Автор цитованих далше советських праць, С. М. Королівський, пише: «Треба було створити Всеукраїнський Советський Центр. Вирішальну ролью в ділі мобілізації більшовиків України наоколо скликання Всеукраїнського З'їзду Советів (17 грудня 1917 р. в Києві — В. Л.) відіграла директива Центрального Комітету більшовицької партії і робітничо-селянського Уряду Советської Росії, яку передав Народний Комісар

³⁾ Як під 1), там же стор. 45.

національних справ Й. В. Сталін членові Київського Комітету Російської соц.-демократичної партії більшовиків (РСДРП) С. Бакінському 30 листопада 1917 р.».

З доручення російської більшовицької партії скликано до Києва Всеукраїнський З'їзд на день 17 грудня 1917 р. На цей з'їзд прибуло понад 2 000 делегатів, в тому тільки понад 100 більшовиків і їх симпатиків.

На другий день з'їзду надійшов з Москви від Совету Народних Комісарів ультиматум Генеральному Секретаріатові УНР, виповідаючий війну УНР. Горстка більшовиків і їх симпатиків під тисненням загального настрою делегатів мусіла покинути з'їзд. Советська література подає, що тих делегатів було 124 від 49 советів України. Після відбуття таємної наради вони виїхали потайки до Харкова, що був щойно захоплений російською більшовицькою армією. Автор Королівський каже, що тоді ствердити, скільки їх доїхало до Харкова.

У Харкові вже відбувався тоді Третій З'їзд Советів Донецького і Криворізького басейнів, який почався 22 грудня 1917 р. На цьому з'їзді було всього 77 представників від 40 советів у той час, коли ці області мали 140 советів. З того приводу на з'їзді піднесено справу, що з'їзд не є правосильний, бо не має представництва навіть половини існуючих советів. Але з'їзд 49 голосами, на 77 присутніх делегатів, вирішив визнати себе правосильним.

До делегатів цього донецько-криворізького з'їзду зголосилися прибулі з Києва сецесіоністи і просили про з'єднання їх в один «Всеукраїнський З'їзд». 43-ма голосами проти 11-ти рішено злучитися разом.

В той спосіб створено т. зв. «Перший Всеукраїнський З'їзд Советів робітничих і солдатських депутатів України при участі частинно селянських депутатів». Цей з'їзд почався 24 грудня 1917 р. і тривав два дні. Більшість мали становити більшовики, але були і представники інших партій, зокрема — ліві українські есери та есдеки, російські меншовики й есери, об'єднані російські соціал-демократи й інтернаціоналісти. На з'їзді — як каже Королівський — було й декілька представників від селянства. Але скільки їх, було, ніде не знаходимо ствердження. Отже, на 80% селянства на Україні з'їзд мав «декілька селян» при мініятурному числі всіх делегатів із обмеженої території України. Це нібито була репрезентація 26-мільйонного народу. В порівнянні із 2 000 делегатами на з'їзді в Києві — в Харкові було приблизно 150 делегатів з не всієї території України. Про цей з'їзд пише С. М. Королівський ось що:

«Через вузькість і недоступність документальної бази змалювати і всебічно проаналізувати роботу З'їзду немає жадної мо-

жливости. Зокрема, немає можливости проаналізувати ту міжпартійну боротьбу, яка точилася на З'їзді по всіх питаннях порядку денного. Як видно з наявних матеріалів, уперта боротьба точилася не тільки між більшовиками і представниками інших партій, а й між делегатами від більшовиків. Є відомості, що дискусії носили часом гострий характер і відбувалися не тільки на фракціях, але й виносилися на пленарні засідання» (ст. 60).

Як видно з праці Королівського, то першим доповідачем на з'їзді був Артем (Ф. Сергєєв), який говорив на тему: «Погляд більшовиків на події, що відбуваються» Був це член російської комуністичної партії, якого ще навесні 1917 р. російські більшовики вислали на роботу до Харкова в метою організації російської комуністичної партії на Україні. З приводу його доповіді і резолюцій почалися завзяті дебати, бо меншовики й есери поборювали позицію Артема і резолюції (ст. 61-63). «Другий день роботи з'їзду почався питанням про самовизначення України. Це питання викликало ще гостріші суперечки» (ст. 62). З приводу цього питання доповідав В. Шахрай, а про організацію влади на Україні доповідав Ю. Лапчинський.

Меншовики й есери повели обструкцію проти заведення советів на Україні. Все таки більшістю 110 голосів прийнято резолюцію, запропоновану більшовиками. На основі часописних звітів автор Королівський стреджує, що 13 членів з'їзду відмовилося брати участь у голосуванні над цим питанням (ст. 67). З цього видно, що в моменті схвалення тієї резолюції на залі було всього 123 делегатів.

Висновок резолюції звучав: «Влада на території Української Республіки (розумій УНР — В. Л.) від нині належить виключно Советам робітничих, солдатських і селянських депутатів; на місцях — повітовим, міським, губернським і обласним Советам, а в центрі Всеукраїнському З'їздові Советів, що буде створений. Україна проголошується Республікою советів робітничих, солдатських і селянських депутатів».

Ціла низка резолюцій, що їх ухвалено в тих двох днях з'їзду, вказує на те, що резолюції були заздалегідь приготовані, а постанови його визначені російською комуністичною партією більшовиків. Це видно хоч би з резолюції, яка говорить, що советська Україна є невід'ємною частиною советської Росії. Недаром опозиція на з'їзді назвала того рода нерепрезентативний з'їзд неправомочним, а київських делегатів «сторонніми людьми» (ст. 76). Автор Королівський твердить, що деякі делегати з'їзду советів Донецького і Криворізького басейнів після з'їзду виступили в пресі з брехливою заявою, що містила наймерзенніші інсинуації на адресу з'їзду советів і їх організаторів, більшовиків (ст. 70).

Але тих їхніх закидів і обвинувачень, напевно істотних, він не подає.

Цей з'їзд вибрав з тої горстки делегатів 41 члена Тимчасового Центрального Виконавчого Комітету, з тим, що 20 членів мав дібрати наступний селянський з'їзд. Цей ЦВК вибрав 30 грудня 1917 р. Народний Секретаріат. Назвав його так, щоби його назва була зближена до Генерального Секретаріату УНР. ЦВК вже 26 грудня 1917 р. вирішив видавати в двох мовах, українській і російській, «Вісник Української Народної Республіки». У «Віснику» ч. 2 за 3 січня 1918 р. подано склад Народного Секретаріату, в яким на 11 членів було 6 росіян, а 5 українців. Головою ЦВК вибрали Ю. Медведєва. Був це перший советський паралельний уряд на Україні при існуванні Генерального Секретаріату УНР.

Совет Народних Комісарів Советської Росії проголосив 29 грудня 1917 р.: «Вітаючи утворення в Харкові справді народної советської влади на Україні, вбачаючи в цих робітничих і селянських советах справжній Уряд Народної Української Республіки, Совет Народних Комісарів обіцяє новому урядові республіки повну і всебічну підтримку в справі боротьби за мир, а також у справі передачі всіх земель, фабрик, заводів і банків трудящому народові України.»⁴⁾

Як бачимо, Совет Народних Комісарів РСФСР прирік у визнаній ним УНРеспубліці підтримку новому советському урядові УНР. Цей фіктивний і маріонетковий уряд мав закривати російську окупацію УНР. Окупаційну владу виконували советська армія і бюрократія, прислані з Москви.

Характер тієї української советської влади в межах УНР видно в призначенні Советом Народних Комісарів за підписом Леніна, 1 січня 1918 ., Серго Орджонікідзе «тимчасовим надзвичайним комісаром району України (підкреслення наше) для об'єднання функціонуючих там радянських організацій в усіх галузях їх роботи (військовій, продовольчій, банківій та інших).» Це призначення Орджонікідзе опубліковане щойно в 1945 р. (Ленінський збірник, XXXV, ст. 11). Вже 22 січня 1918 р. Ленін телеграфував до Орджонікідзе, щоб він організував збір і сипку хліба, бо інакше голод в Росії неминучий. (Твори Леніна, 4-те видання, т. 35, ст. 267). Антонов-Овсенко, командант окупаційної російської армії на Україні, не визнавав влади цієї «харківської Ради», а кореспонденція Леніна виказує, як він благав

⁴⁾ а) С. М. Короливський. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. 3 тома, Киев, 1957, т. I, стор. XLV, т. II, стор. 565-570. б) С. Короливський. Перший З'їзд Рад України, Київ, 1957, стор. 45 сл. і 79 сл. в) як під 1) стор. 80-90.

Антонова-Овсеєнка, щоб він «ради Бога помирився з ними і визнав за ними всілякий суверенітет». Ленін знав, як при потребі можна визнавати «всілякий суверенітет». В самому вислові «всілякий суверенітет» міститься, очевидно, глибока іронія відносно влади українських советів. Був це уряд, який здискваліфікував сам Ленін, як це побачимо далі, і про який советський журнал «Літопис революції» ч. 4 з 1924 р. писав, що був це уряд без армії, території і народу.

Всі документи і дії свідчать, що твердження автора в «Історії держави і права Української РСР», а саме, «що З'їзд в Харкові створив Українську Радянську Державу»⁵⁾ — це лише сконструйована легенда, бо цей з'їзд створив тільки маріонетковий, суперницький уряд в Українській Народній Республіці, з яким фактично не рахувалося само керівництво з Москви.

Щойно 14 січня 1919 р. уряд советської України видав декрет, яким змінив назву визнаної Советом Народних Комісарів — Української Народної Республіки на Українську Соціалістичну Советську Республіку (УСР), але фактично і офіційно вона почала іменуватися УССР щойно з 6 грудня 1919 р., а була визнана Росією за «суверенну» державу щойно 28 грудня 1920 р.⁶⁾

Розуміється, що всі ці зміни і визнання суверенности не змінили статусу України під большевицькою владою із характеру адміністративного російського району в дійсно суверенну українську державу.

Щойно в часі гетьманської Української Держави відбувся в екзилі, в Москві (5-12 липня 1918 р.), під контролею Леніна основуючий I З'їзд Комуністичної Партії (більшовиків) України — КП(б)У. Цей з'їзд ще перед VIII З'їздом Російської Комуністичної Партії (більшовиків) — РКПб (який відбувся щойно від 18 до 23 березня 1919 р.) визнав централізм в партії, себто, що КП(б)У є тільки відділом єдиної комуністичної партії РКП(б), а II З'їзд КП(б)У в жовтні 1918 р., який відбувся також в Москві, цю тезу потвердив. В цьому місці треба подати рішення VIII З'їзду РКП(б) з березня 1919 р., яке основно затяжило над історією советської Росії, а воно є обов'язуюче по сьогодні. Зміст його такий: «Усі постанови РКП(б) і її керівних органів безумовно обов'язкові для всіх частин партії, не залежно від їхнього національного складу. Центральні комітети українських, литовських, литовських комуністів користуються правом обласних комітетів партії і цілком підпорядковані ЦК РКП(б)».

Цей з'їзд визнав федеративне об'єднання Советських республік за одну з переходових форм на шляху до повної державної

⁵⁾ Історія держави і права УРСР, Київ, 1961, стор. 67.

⁶⁾ Там же стор. 167 і як під 1), стор. 259-260.

досі. Отже, зовсім ясно, що тільки з тактичних оглядів Москва творила фіктивні національні республіки.

Липневий з'їзд КП(б)У в Москві вирішив: «3) що існування Народного Секретаріату, як центру Радянської влади, в умовах відсутності Рад, як органів влади на місцях, є шкідливою фікцією, що веде до самообману мас. — 4) але визнати в той час, що завдання організації повстання вимагає об'єднання роботи революційних комітетів на місцях, і I. З'їзд комуністичних організацій України постановляє: 1) оголосити Народний Секретаріат розпущеним, 2) доручити ЦК Партії організувати Центральний Військово-революційний Комітет, 3) члени ЦК Рев.-Ком. обираються і відкликуються ЦК Партії» (очевидно РКП(б), В. Л.).

Ця резолюція стверджує понад сумнів фіктивність більшовицького Народного Секретаріату УНР. Характеристичним є, що II З'їзд КП(б)У проголосив вже тільки такі гасла: «Хай живе РСФСР! Хай живе Советська влада на Україні», а не УССР.⁷⁾

Після провалу Центральних держав на фронтах першої світової війни і зречення гетьманом Скоропадським влади — на території УНР владу перебрала Директорія УНР. У протидію Директорії треба було, отже, знову створити український советський уряд.

Це сталося уже без фікцій якихось українських з'їздів. Сам ЦК РКП(б) без відома ЦК КП(б)У призначив советський уряд для України при кінці листопада 1918 р., т. зв. — «Тимчасовий Революційний Уряд». Його головою призначено росіянина П'ятакова, родженого на Україні, а швидко після того поставлено на його місце Раковського, болгарина-румуну, виступника РКП(б). Навесні 1919 р. цей уряд мав у своєму складі 13 росіян і 6 українців на зовсім підрядних становищах. Для прикладу, як цей уряд творився, варто навести листа Леніна з грудня 1918 р. до одного з членів уряду, А. М. Жарка (українця з походження). Сам Ленін жадав від нього біографічних даних і питав, чи бідні селяни є за злиттям України з Росією, а коли Жарко відповів, що так, тоді його призначено до уряду. (Ленінський збірник XXXV, ст. 93). Цю Ленінову записку опубліковано щойно в 1945 р.

Був це другий советський уряд, створений з метою усунення Директорії УНР. Цей фіктивний уряд почав свою діяльність дня 28 листопада 1918 р. в м. Суджі коло Курська. Він перенісся до Харкова після здобуття його 3 січня 1919 р. російською армією.

Характеристичний є лист Леніна з 29 листопада 1918 р. до керівництва російської армії, який вказує з якою метою РКП(б) створила цей «революційний уряд» для УНР. Він звучав: «З

⁷⁾ Комуністична Партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій (1918-1958) Київ, 1958, стор. 7-8, 16, 28.

просування наших військ на Захід і на Україну створюються обласні тимчасові радянські уряди, покликані зміцнити ради на місцях. Ця обставина має ту добру сторону, що позбавляє змоги шовіністів України, Литви, Латвії, Естляндії розглядати рух наших частин як окупацію і створює сприятливу атмосферу для дальшого просування наших військ. Без цієї обставини наші війська були б поставлені у неможливе становище, і населення не зустрічало би їх як визволителів. Зважаючи на це, просимо дати командному складові відповідних військових частин вказівку про те, щоб наші війська всіляко підтримували тимчасові советські уряди Латвії, Естляндії, України і Литви, але розуміється, тільки советські уряди. — Ленін.» Цей лист опубліковано щойно в 1942 р. (Твори Леніна, вид. IV, т. 28, ст. 201).

Не зважаючи на окупаційний мілітарний похід Росії на Україну, Совет Народних Комісарів РСФСР старався з початку 1919 р. троянським конем опанувати УНР.

Комуністична «Правда» (Москва) з 4 січня 1919 р. писала: «Петлюрівці не хочуть віддати влади Советам. Трудовий Конгрес складається в половині з представників селян, менше як 1/3 робітників, а решта з солдатів-петлюрівців. Депутатів не вибирали Совети. Винниченко і Петлюра хочуть мати щось по середині між советами і демократичною республікою. Владу мали би творити парламент, дума і земства, обрані клясовим голосуванням... Українська республіка мусить бути передусім советською республікою...»

Комісар закордонних справ РСФСР Чічерін писав в ноті з 6 січня 1919 р. до Директорії УНР, що війну ведуть трудові маси України з метою заведення українського советського режиму, але російський уряд готов переговорювати з Директорією в Москві. Директорія відповіла на це нотою з 9 січня 1919 р., що з УНР веде війну російська армія, що Директорія не віддасть влади Советам, себто тільки міському трудовому населенню, яке становить тільки 4% населення України і є напливовим російським елементом. Російський уряд заперечив твердження ноти УНР, але знову заявив готовість переговорювати з Директорією.

Директорія вислала до Москви свого делегата в особі С. Мазуренка. Советська Росія зажадала, щоб закордонні справи України були спільні з Росією та щоб на Україні заведено советську систему на тих самих основах як і в Росії. («Правда», ч. 20 з 29 січня 1919 р.⁸⁾

Ці вимоги сов. Росії спричинили невдачу переговорів.

Після здобуття Києва армією Сов. Росії в дні 6 лютого 1919 р., більшовицький «Український Робітничо-селянський Уряд» ви-

⁸⁾ Jurij Borys. The Russia Communist Party a. the Sovietization of Ukraine. Stockholm, 1960, pp. 212 ff.

слав ноту до урядів Великобританії, Франції, Італії і Японії, в якій заявив свою готовість переговорювати з Директорією УНР на Принцових островах, які то переговори мали в проєкті згадані великодержави. Але до тієї конференції не дійшло.

До весни 1919 р. російські війська опанували майже в цілості Лівобережну Україну і частину Правобережжя. У московських більшовиків запакували надії на всесвітню комуністичну революцію.

В оптимістичних настроях відбувся в Харкові імпровізований З'їзд КП(б)У в часі від 1-6 березня 1919 р. Цей партійний з'їзд ухвалив, що З'їзд Советів України має схвалити конституцію УССР, яка мусить в цілості відповідати конституції РСФСР. Вслід за тим з'їздом відбувся нерепрезентативний З'їзд Советів України (10-14 березня 1919 р.) в Харкові з делегатів окупованої території України. Він схвалив I-шу Конституцію УССР. Була це копія Конституції РСФСР з незначними відхиленнями. В теорії була це конституція суверенної держави на взір російської конституції. Вона в статті 4 постановляла, що УССР має ввійти в склад єдиної міжнародної соціалістичної советської республіки та ввійти з існуючими советськими республіками в тісніше політичне об'єднання. В надії на всесвітню революцію не визначено навіть, який союз мав би бути між УССР і РСФСР.

На з'їзд прибув голова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Я. М. Свердлов. Він спершу старався переконати членів з'їзду, що Україна взагалі не потребує жодної окремої конституції, але це йому не вдалося.

З'їзд цей, не зважаючи на пильну селекцію делегатів, відбувся в умовах гострої боротьби. Ми подамо тут у цій справі кілька завваг А. П. Таранова, автора книжки «Історія Конституції УРСР».⁹⁾

Він пише докладно: «Робота III-го З'їзду провадилася в обставинах гострої боротьби проти троцькістів і національних ухильників, які, виступаючи проти політики партії, намагалися послабити єдність партійних рядів і протиставити Україну Радянській Росії». Автор каже, що українські есери й есдеки і ліві есери провадили на з'їзді шалену боротьбу проти ленінських основ конституції. Вони виступали проти диктатури пролетаріату. Вони вживали всіх сил, щоб конституцію назвати не «радянською», а «народною», вони хотіли, щоб особи, які користуються найманою працею, мали право голосування, щоб селяни користувалися рівним правом з робітниками на утворення вищих органів влади, щоб порядок виборів (правильник) був за-

⁹⁾ А. П. Таранов. Історія Конституції УРСР, Київ, 1957, стор. 46 і сл., 64 і сл.

фіксований в самій конституції і головне, щоб норма представництва була однакова для робітників і селян. Українські соціалісти виступали проти союзу України з російським народом і т. д., і т. д.

Очевидно, всі внески «національних ухильників» відкинено і конституцію УССР ухвалено, яка формально без змін обов'язувала в УССР до створення ССРСР, згл. до 1925 р.

Але це була тільки по формі суверенна конституція УССР. В дійсності ж — це був порожній текст без застосування його в практичному житті УССР від першої хвилини, не говорячи вже про респектування його від РСФСР. Свердлов мав рацію, що Україна не потребує конституції. РСФСР уважала УССР своєю адміністраційною одиницею, завойованою областю, складовою частиною Советської Росії.

Це ствердив VIII З'їзд РКП(б) в Москві (18-23 березня 1919 р.), про який була вже мова вище. Він вирішив перевести безоглядну централізацію всіх партій советських республік. Партії республік, що їх втягнуто в орбіту РСФСР, переведено на статус обласних комітетів Російської Комуністичної Партії (більшовиків). Найвищою владою (сувереном) в советській Росії стала партія і цей стан триває до сьогодні. Цей з'їзд закріпив не тільки суверенність російської комуністичної партії, але і монолітність РСФСР, а опісля ССРСР.

Пізньою весною і літом 1919 р. мілітарне положення сов. Росії на всіх фронтах — на Україні і поза нею, дуже погіршилося.

В місяці травні 1919 р. Ленін і Сталін випрацювали проєкт директиви ЦК РКП(б) про військову єдність. За вказівками з Москви ВЦВК УССР схвалив цю директиву ЦК РКП(б). (Твори Леніна, 4 вид., т. 19, ст. 359-360).

І ось 1 червня 1919 р. Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет видав декрет (закон) «Про об'єднання Советських Соціалістичних Республік: Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі для боротьби з світовим імперіялізмом», в якому постановлено провести тісне об'єднання: 1) воєнної організації і військового командування, 2) советів народного господарства, 3) залізничного управління і господарства, 4) фінансів, 5) комісаріятів праці советських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі та Криму, з тим, щоб керівництво вказаними галузями народного життя було зосереджене в руках єдиних колегій.

14 червня 1919 р. Всеукраїнський ЦВК дав директиву виконувати згаданий декрет РСФСР на Україні. Розуміється, що Всеукраїнський ЦВК як адміністраційний орган сов. Росії мусів все затверджувати, що йому наказано з Москви, mimo існуючої нібито суверенної Конституції УССР і суверенности УССР.

На основі цього декрету зараз введено об'єднання армії через розв'язання мініатюрних українських військових частин, які утворилися з колишніх українських повстанчих загонів.¹⁰⁾

Через воєнні дії армій УНР, Денікіна, поляків і т. д., а також через безчисленні повстання, до здійснення цього декрету поза військовими справами не прийшло. Совет Народних Комісарів, який так звався від 28 січня 1919 р., не виконував навіть адміністраційної влади на Україні. Його влада не виходила поза межі деяких більших міст. Населення зненавиділо русифікаторський і грабіжницький режим Раковського. Ленін наказав О. П. Шліхтерові «викачати» з України до 1 липня 1919 р. 50 мільйонів пудів зерна, бо Москва і Петроград пропадуть. Самі советські джерела подають, що в 1919 р. вислано з Росії тисячі партійних робітників з метою грабунку українського села. Народний комісар продовольства, Шліхтер, мусів визнати: «кожний пуд заготовленого збіжжя був облитий краплями крові».¹¹⁾ Навіть такий слухняний партійний робітник як Д. Мануїльський порівняв цей російсько-комуністичний режим з режимом колоніальної адміністрації. Гомельська конференція визначних українських федералістів в листопаді 1919 р., зложена з 15 видатних українських комуністів, зажадала справжньої незалежності України і скасування колоніального режиму на Україні.

Треба знати, що за директивою РКП(б) за підписом Леніна з 13 серпня, закрито всі комісаріати України, окрім військового, шляхів і харчування, які досі виконували владу не як уряд України, а як адміністраційні органи сов. Росії. (В. І. Ленін, Воєнне листування (1917-1920), Москва, 1957, ст. 187).

24 жовтня 1919 р. Всеросійський ЦВК і Совет Народних Комісарів РСФСР затвердили положення про революційні комітети (ревкоми), як надзвичайні органи советської влади на теренах, визволених від ворогів (Собрание узаконений РСФСР, ч. 53, ст. 508). На основі цього російського закону російська армія, навіть після створення 11 грудня 1919 р. Всеукраїнського Революційного Комітету, сама встановлювала ревкоми на місцях.

В практичній діяльності мови не було про якунебудь самостійність УССР.

Якщо б довелось ґрунтовно описати цей період окупації УНР у всіх деталях, то виявилося б, що ця окупація належить до найбільш забріханих і грабіжницьких. Навіть правовірні українські комуністи того часу, як ми вже згадували, назвали її колоніальною системою.

¹⁰⁾ В. М. Курищын. Государственное сотрудничество между УССР, і РСФСР (1917-1922), Москва, 1957, стор. 67 сл.

¹¹⁾ Ч. Феденко. Український рух в ХХ столітті, Лондон, 1960, ст. 185.

3. Анексія території Української Народної Республіки

Після опанування з кінцем 1919 р. майже цілої України російськими військами, на окупованій території перебрав владу з доручення російських советів — Всеукраїнський Військово-революційний Комітет (Ревком), який формально був утворений через ЦВК і Совет Народних Комісарів України 11 грудня 1919 р. Він урядував до 19 лютого 1920 р., коли владу перебрав ЦВК і Совет Народних Комісарів України, який сформовано ще восени 1919 р.

З 6 грудня 1919 р. Українську Народну Республіку презвано офіційно на «Українську Советську Соціалістичну Республіку», без зміни її компетенції. Для прикладу подаємо, як увійшов в життя закон про землю з 4 лютого 1920 р. Проект цього земельного закону був поданий на розгляд і затвердження Ленінові та ЦК РКП(б) і щойно після його затвердження Всеукраїнський Революційний Комітет (ВУРК) прийняв його. ЦК КП(б) України, як обласний відділ РКП(б), схвалив цей закон 4 лютого 1920 року, а ВУРК названий акт оголосив 5 лютого 1920 р. Фактично без згоди сов. Росії і РКП(б) не міг появитися жаден закон, який виходив поза адміністративну компетенцію. 27 січня 1920 року ВУРК видав закон «про об'єднання діяльності УССР і РСФСР», а саме, що всі декрети і постанови УССР, які стосуються військових справ, народного господарства, харчування, праці і соцзабезпечення, шляхів сполучення, фінансів, пошти і телеграфів — анулюються і замінюються декретами РСФСР.

Тяжка ситуація 1919 р. приневолила російських більшовиків до позірних поступок для української справи, якої досі зовсім не визнавали. Це робилося також на домагання лівих українських партій: укаштів, особливо ж боротьбістів. Керівництво Сов. Росії змушене було передумати, як воно має адмініструвати в анектованій Україні. Ці поступки скінчилися на мовній ділянці. Вже в листопаді 1919 р. Ленін виготовив обширний проект резолюції про советську владу на Україні. Ця резолюція була прийнята 3. грудня 1919 р. на Всеросійській Партійній Конференції. В проекті Леніна була одна основна різниця між резолюцією конференції. Ленін проектував таку резолюцію: «РКП(б) буде прагнути до встановлення федеративного зв'язку РСФСР і УССР на ґрунті рішень ВЦВК від 1 червня 1919 р. і ЦВКУ від 18 травня 1919 р.», але всеросійська партійна конференція зрештою прийняла цю тезу ось так: «Під теперішню пору відношення УССР і РСФСР визначається федеративними зв'язками на основі рішень ВЦВК від 1 червня 1919 р. (Твори Леніна, 4 вид., т. 30, ст. 141-143). Треба ствердити, Ленін вірно схопив, що УССР щойно мала б евентуально стати федеративною скла-

довою частиною РСФСР, бо ж він сам, як вище згадано, визнав, що сов. Росія окупувала Україну. Федерація вимагає бодай формально надрядного вищого органу над сфедерованими республіками. Такий надрядний орган для УССР і РСФСР і других республік, бодай для форми, створено було щойно в грудні 1922 р. з проголошенням ССРСР.

Але для пропаганди Ленін писав в листі до робітників і селян України з дати 28 грудня 1919 р. ось що: «Незалежність України визнана і Всеройським Центральним Комітетом (ВЦВК) РСФСР і РКП(б). Тому само собою є очевидним і загально визнаним фактом, що тільки самі українські робітники і селяни на своєму Всеукраїнському З'їзді Советів можуть вирішати питання про те, чи зливати Україну з Росією, чи лишити Україну самостійною, незалежною республікою і в останньому випадку, який саме федеративний зв'язок установити між цією республікою і Росією...» (Твори Леніна, т. 30, ст. 260-268). Для Леніна було ясным, що при кінці 1919 р. Україна була завойована і не має мови про якенебудь її добровільне відношення до РСФСР, а її самостійність це тільки — тактично-пропагандивний клич.

А у себе дома на російським Совнаркомі в дні 2 лютого 1920 р. Ленін говорив вже так: «Само собою зрозуміло, що та сама політика в далеко більш формальному вигляді проводиться до Української Республіки. Тут питання спрощується укладеним ще раніше договором ВЦВК і ВЦКУ України (не договір, а закон РСФСР від 1 червня 1919 р., згаданий вище — В. Л.). На базі цього договору, який означає тісну федерацію двох республік у боротьбі проти імперіялістичних країн, ми будемо все більше й більше тісний союз...» Очевидно Ленін не забув в доповіді додати, що відділення України від Росії — це злочин: «Таке розділення є злочином».

IV Конференція КП(б)У (17-23 березня 1920 р.) відбулася як луна постанов РКП(б). Вона визнала, що розірвання зв'язку з Росією є контрреволюцією, засудила вимоги боротьбистів відносно незалежності України і зажадала дальшого поширення прямої влади сов. Росії без посередництва уряду УССР. Резолюція тієї конференції рішила, щоб у віданні ВЦВК УССР залишилися тільки такі державні справи: комісаріят внутрішніх справ, земельних справ, юстиції, охорони народного здоров'я і соціального забезпечення, а об'єднано зі сов. Росією закордонні справи. Щойно IV Всеукраїнський З'їзд Советів (20 травня 1920 року) потвердив згаданий вище декрет з 1 червня 1919 р. РСФСР і зажадав поширення влади РСФСР в УССР, згідно з рішенням КП(б)України. Після чисток в КП(б)У, які дійшли до десятків тисяч, репрезентанти на з'їзді партії і советів стали служнячим знаряддям РКП(б), за виймком особливо відважних одиниць.

Із усіх з'їздів партії і советів України бачимо, що всі важливі справи вирішувала спершу РКП(б) за ініціативою Леніна і Совета Народних Комісарів, а КП(б)України і Український Совет лише приймали їх до відома. Згідно з резолюцією, випрацьованою Леніном на VIII всеросійській партійній конференції, про яку вище була мова, «автономія» України була обмежена до мови, що мусила стати «зряддям комуністичної освіти трудящих мас».

У 1920-ому році продовжувалася боротьба Директорії УНР з сов. Росією. Повстання на Україні не втихали. Щойно на кінець 1920 р. сов. Росія, після перемоги на фронті, була спроможна виконувати більш-менш свою владу на Україні в хаотичних відносинах советської адміністрації.

Анексія України послідувала офіційно з договором від 28 грудня 1920 р. між РСФСР і УССР за підписом Леніна. Цей договір названо «Союзно-робітничий селянський договір». У першій же уступі договору сказано, що ним встановлюється воєнний і господарський союз. Його виготовлено у формі міжнародного договору, отже — у вступі (преамблі) зазначено, що обидві сторони визнали «взаємно свою суверенність». Чому прийшло до цього договору?

Про це мовчить советська література, але для критичного дослідника є ясным, що цей договір був спричинений мирними переговорами між Польщею і сов. Росією, а не внутрішніми відносинами в сов. Росії. На цю обставину вказує недвозначно автор В. А. Чирко. Він пише: «У вересні 1920 р. для укладення мирного договору з Польщею, уряди РСФСР і УСРС створили делегацію, яка виступила від імені Радянської Росії і Радянської України і була відповідальною перед урядами обох республік. Д. З. Мануїльський, який брав участь в переговорах, у розмові зі співробітниками «Коммунист»-а розповів, що представники Польщі, чіпляючись за т. зв. уряд Петлюри, спочатку не хотіли вести переговори, бо не визнавали суверенітету Радянської України, але делегація Радянської Росії примусила польських панів вести переговори не тільки з представниками РСФСР, а й з українською делегацією. Д. З. Мануїльський відзначив також той факт, що польська преса і деякі члени польської делегації із здивуванням відзначили єдність членів російсько-української делегації.» (Тамже цитований «Коммунист» з 19 жовтня 1920 р.).¹²⁾

В тій самій справі пише й О. Юрченко: «Проте, на нашу думку, основним поштовхом до досить таки поспішного договір-ного оформлення внутрішньо-советських державних зв'язків (до

¹²⁾ В. А. Чирко. Створення дипломатичного Союзу України з РСФСР та іншими радянськими республіками. «Український Історичний Журнал», Київ, ч. 6, 1962, стор. 43.

заключення 28 грудня 1920 р. «Союзно-робітничого селянського договору між РСФСР і УССР», -- а 16 січня 1921 «Договору про союзні стосунки» з підсоветською Білоруссю — В. Л.), безперечно, спричинилися моменти міжнародно-політичного характеру. Маємо на увазі стан війни, а далі — переговори і договори в Ризі советської сторони з Польщею. Остання, як відомо, в силу причин, що на них ми не зупиняємося, ставила за передумову свого мирового пакту з сов. Росією, визнання самостійності України й Білорусі. При цьому в ході переговорів в Ризі советській стороні (формально) заступленій «об'єднаною делегацією» РСФСР і УССР раз-у-раз зазначалося дотеперішню голу декларативність її визнання тієї самостійності, позбавлену реальних правно-політичних гарантій. Не дивно, що в Москві поспішили з укладенням «союзних» договорів з УССР і БССР саме в часі між укладенням прелімінарного і остаточного договору з Польщею (12. X. 1920 і 18. III. 1921).¹³⁾

Перейдім тепер до договору з 28 грудня 1920 р.

У вступі до договору між РСФСР і УССР сказано, що договірні сторони, «виходячи з проголошення великою пролетарською революцією права народів на самовизначання, признали незалежність і суверенність кожної з договірних сторін, «вирішили заключити робітничо-селянський договір.»

Не змінюючи конституцій сторін, цей договір в III і IV уступах передав ефективну державну владу УССР в семи державних ділянках сов. Росії. А саме, на основі цього договору створено при Советі Народних Комісарів в Москві для обох республік такі спільні комісаріати: 1) воєнних і морських справ, 2) Вищий Совет Народного господарства, 3) зовнішньої торгівлі, 4) фінансів, 5) преси, 6) шляхів сполуки, 7) пошт і телеграфу. Згадані комісаріати мали мати своїх повновласників у Советі Народних Комісарів УССР, яких затверджував і контролював Український Центральний Виконавчий Комітет і З'їзд Советів. Зате самі комісари згаданих комісаріатів у Москві входять до складу Совета Народних Комісарів РСФСР, а керівництво справою тих комісарів належить до Всеросійського З'їзду Советів і ЦВК.¹⁴⁾

Договір цей мав бути ратифікований. Його ратифікував VIII Всеросійський З'їзд Советів і V Всеукраїнський З'їзд Советів.

Як бачимо, цей договір РСФСР з УССР заключено на взір міжнародних договорів. Але був це фіктивний договір, який не змінив дійсних відносин між сов. Росією і УССР. Був це договір

¹³⁾ О. Юрченко, Природа й функція советських федеративних форм. Мюнхен, 1956, стор. 51-52.

¹⁴⁾ Як під 1) стор. 259-260.

з диктату сов. Росії. З правової точки погляду було це ствердження анексії УНР через сов. Росію.

На потвердження нашої тези наводимо виїмки з резолюції І Всеукраїнської наради КП(б)України (Харків, 2-4 травня 1921 року), які звучать: «Для Комуністичної Партії України питання про ставлення УССР до РСФСР ніколи не було питанням **принципу, а питанням виключно революційної доцільності...** Але державні відносини між двома братніми республіками перебувають лише в процесі оформлення і не вилилися в певні сталі форми, наша партія повинна зробити кроки для найшвидшого вироблення конституційних основ, що регулюють взаємовідносини між РСФСР і УССР.»¹⁵⁾

Та наприкінці 1922 р., зі створенням СССР, фікція суверенності УССР цілком зникла.

В зв'язку з правовим відношенням УССР до РСФСР до кінця 1920 р. ми наведемо виїмки з позиції В. М. Курціна і Й. В. Сталіна.

Курцін пише: «Факти показують, що в советських республіках (напр., в РСФСР і УССР) існувало одно політичне і воєнне керівництво, одно законодавство в важніших справах, одна грошева система транспорту і зв'язку. Випрацьовано один народно-господарський плян і один загально-федеральний бюджет. Громадяни РСФСР користувалися всіма політичними і горожанськими правами на території УССР і навідворот — громадяни УССР користувалися тими самими правами в РСФСР.» (СУ 1919 Но 9, ст. 115).

Кінець-кінцем в советських республіках (в тім числі в РСФСР і УССР) утворилася одна державна система устрою. Керівництво важнішими галузями державного управління зосереджене в відповідних Наркоматах і Совнаркомі РСФСР, який відіграв ролу вищого загально-федерального державного украління, а вищим органом державної влади являвся Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК), який мав у своєму складі представників від УССР і других республік.»¹⁶⁾ Повищі ствердження автора про дійсні відносини є вірні за виїмком його висновку, що ті відносини мали характер федеративного зв'язку.

Й. В. Сталін в листі до Леніна від 12 червня 1920 р. так схопив державний статус УССР: «В своїх тезах Ви робите різницю між башкірським і українським видом федерації, а в дійсності такої різниці немає або вона така мала, що рівняється нулю». В жовтні 1920 р. в статті «Політика советської влади в національнім питанні в Росії» Сталін зачислив Україну, Азербайджан й інші республіки до автономних республік РСФСР. а

¹⁵⁾ Як під 7) стор. 125.

¹⁶⁾ Як під 10) стор. 89-90.

адміністраційні і договірні відносини між неросійськими народами і РСФСР як роди їх автономії в границях РСФСР (Ленін, Твори т. XXV — 3-тє вид., ст. 624, і Сталін, Твори, т. 4, ст. 355).

В дійсності ефективно і та сталінська автономія рівнялася нулю, бо в централізованій владі диктатури РКП(б) і РСФСР не було місця навіть на самостійну самоуправу.

Немає політичної ані адміністраційної самоуправи тоді, коли суверен РКП(б) і РСФСР могли перешкодити або скасувати кожний акт державної чи адміністраційної дії неросійських республік.

Ленін, як практичний політик різнився зі Сталіном в тім, що він для потреб закордонної і внутрішньої політики йшов на фікції в формі договору з 28 грудня 1920 р. з УССР, а Сталін аж до осени 1922 р. обстоював свою тезу «автономізації» неросійських народів в РСФСР, яка відбивала дійсний статус неросійських народів.

Дійсний стан був того роду, що неросійські республіки були у відношенні до РСФСР в псевдоавтономії до 1920 р., та псевдоконфедерації до 1923 р., а в псевдофедерації в границях ССРСР від 1923 р.

IV. Внутрішній статус УССР (1921-1923).

Період (1921-1923 рр.) в державному житті УССР визначається тим, що совітська Росія покінчила з ілюзіями формально-правної самостійности УССР, оперуючи тільки переходово в закордонних справах псевдоконфедераційністю УССР у відношенні до советської Росії. В тому періоді покінчено з фікцією суверенної конституції УССР та з селянсько-робітничим договором від 28 грудня 1920 року, який поспішно виготовлено для вжитку для закордонних цілей.

Вже 1 березня 1921 року ЦК КП(б)У прийняв рішення внести пропозицію про необхідність вироблення федеральної конституції. На 15 членів ЦК належали тоді до нього 5 українців і 10 росіян, між ними К. Ворошилов, Д. Лебедь, В. Молотов, Ю. П'ятаков, М. Фрунзе і т. д.

Рішальну ролю в організації устрою УССР в тому періоді відіграли X-ий з'їзд РКП(б) в березні 1921 року і XII-ий з'їзд РКП(б) в квітні 1923 року. КП(б)У, як обласний відділ РКП(б) виконував тільки доручення партії без помітної самостійної думки й ініціативи. На основі рішень конференцій і з'їздів КП(б)У можна ствердити, що всі ті рішення були затверджені перед тими з'їздами через РКП(б). Також треба відмітити, що VII конференція КП(б)У відбулася перед XII з'їздом РКП(б) в квітні

1923 року, але резолюції в справі устрою ССРСР є майже рівнозначні з резолюціями XII з'їзду РКП(б). Розуміється, що при підпорядкуванні КП(б)У її резолюція не могла йти врозріз з постановами РКП(б). Критика цих проєктів з боку деяких комуністів українського роду в партії відбувалася тільки в усній дискусії і не мала наслідків. Про все рішала РКП(б). Державні органи УССР — Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) і совнарком УССР були складені за вказівками вождів РКП(б) і мусіли точно виконувати її постанови. Опозиція «націоналів» по суті ніколи нічого не досягла поза неістотними поступками.

Становище в УССР у 1921 році після закінчення т. зв. громадянської війни й іноземної інтервенції було складне й напружене через економічні труднощі в советській Росії і через голод на Україні (1921-1922) та повстанський рух, викликаний безупинним грабуванням української людности.

В тих обставинах відбувся X-ий з'їзд РКП(б). Він вирішив після доповіді Леніна перейти до т. зв. нової економічної політики (НЕП). По доповіді Сталіна з'їзд вирішив за потрібне об'єднати в єдиний державний союз всі советські республіки, які фактично вже були з'єднані лише без правового оформлення. Сталін твердив у доповіді виразно: «Старі договірні відносини між РСФСР та іншими республіками виявилися вичерпаними і недостатніми, отже — треба створити одну державу з союзним виконуючим і законодавчим органами». Цей самий Сталін вже до з'їзду у всіх своїх виступах, в пресі і на з'їздах, обстоював «автономізацію» республік в рамках РСФСР. X-ий з'їзд вирішив: «Ніодна советська республіка, що існує окремо, не може уважати себе забезпеченою перед економічним виснаженням і воєнним знищенням з боку світового імперіялізму... Тому відрубне існування окремих советських республік є нестійке і неміцне перед загрозою їх існування зі сторони капіталістичних держав... Звільнені від «своєї» і «чужої» буржуазії національні советські республіки можуть затримати своє існування і побідити з'єдинені сили імперіялізму тільки об'єднанням в тісний державний союз, або зовсім не переможуть...» Резолюція говорить, що РСФСР є єдиною державою в світі, в якій вдався досвід миролюбного співжиття і братньої співпраці народів.¹⁷⁾

Як бачимо в тій резолюції зникла вже і фікція самостійности України і інших поневолених республік. Про самостійність України, що про неї говорилося на VIII Всеросійській партійній конференції 3 грудня 1919 року, а також в листі Леніна до ро-

¹⁷⁾ Як під 1, ст. 276-77 і X Съезд РКП(б), 1921. Москва 1933.

бітників і селян України 28 грудня 1919 року та в договорі з 28 грудня 1920 року, мови зовсім немає.

Советські історики називають цей з'їзд історичним. Був він справді історичним, бо започаткував НЕП і виразно визначив дорогу до єдиної невідлимої Росії.

Вслід за тим з'їздом відбулася Перша всеукраїнська нарада КП(б)У (2-4 травня 1921 року) в Харкові. Ця конференція мусіла запровадити в життя постанови з'їду РКП(б). На цю обставину виразно вказувала сама конференція. В національному питанні вона вирішила: «Питання про форми державних взаємовідносин між РСФРР і УСРР в обстановці перемоги пролетарської революції, як в Росії, так і на Україні, втратило свою попередню властиву буржуазно-державним відносинам гостроту. Там, де немає між державами інших кордонів, крім етнографічних, де немає мит, ні економічної конкуренції, там питання про державні відносини розв'язуються залежно від конкретної обстановки, в якій розвивається спільна боротьба революційних народів за торжество комуністичної революції... Для комуністичної партії питання про відношення УСРС до РСФРР ніколи не було питанням принципу, а питанням виключно революційної доцільності, і той, хто спробував би всередині нашої партії питання про державні взаємовідносини (самостійність або єдиноеділімство) вилити у формі принципіальних незгод, фактично став би у партії провідником ідей або великоруського або українського шовінізму. Але, поскільки державні відносини між двома братніми республіками перебувають лише в процесі оформлення і не вилилися покищо в певні сталі форми, наша партія повинна зробити кроки до найшвидшого вироблення конституційних основ, що регулюють взаємовідносини між РСФРР і УСРР»... Резолюція говорить також, що для «українських шовіністів» є незрозумілим, що в УСРС мінялася тільки форма, а не природа державних відносин між советською Росією і Україною, яка є побудована на основах братерського єднання і солідарности трудящих. Ті-ж шовіністи розцінюють державні відносини радянських республік за шаблонами буржуазних конституцій і буржуазного державознавства.

Ця нарада також зайняла позицію до повстанського руху, який вона назвала бандитизмом.¹⁸⁾

На Україні діяли в тому часі — як твердять советські історики — більше як сорок повстанських одиниць. Цьому повстанському рухові посвятив дуже багато уваги і V-ий Всеукраїнський з'їзд советів (25 лютого — 3 березня 1921), який ухвалив відповідні резолюції у справі знищення «бандитизму». Як твердять ті історики, зліквідовано зокрема «банди Тютюнника», волинські

¹⁸⁾ Як під 7, ст. 124-126.

повстанські загони, контрреволюційні організації на Поділлі і т. д. Задля придушення повстань виділено частини червоної армії, частини особливого призначення, створено відділи з комітетів незаможних селян, а керівництво цієї боротьби віддано командуючому південного фронту М. В. Фрунзе. Щойно в половині 1922 року, за твердженням советських істориків, пощастило придушити повстанський рух.

Рівно ж і політичні українські групи того часу РКП(б) називає політичним бандитизмом. Ось виїмок з історії КП(б)У: «Ліквідація політичного бандитизму була важливою умовою дальшого зміцнення радянської влади на Україні і могутнім ударом по українській буржуазно-націоналістичній контрреволюції. Значну роль в ідейному розгромі українського буржуазного націоналізму відіграв київський судовий процес в 1921 році над членами ЦК української партії есерів (Голубович, Лизанівський та ін.), які проводили антирадянську підривну діяльність. На судовому процесі ще раз було розкрито справжнє обличчя українських буржуазних націоналістів, як організаторів банд і прислужників іноземних імперіялістів. Трудящі України схвалили вирок радянського правосуддя.»¹⁹⁾

Цей вирок супроти українських політичних груп — противників московського імперіялізму, за вказівками Леніна, який ще в грудні 1919 року писав: «Визнати боротьбістів за партію, яка порушує основні принципи комунізму своєю пропагандою поділу військових сил і підтримкою бандитизму, що йде прямо на руку білим і міжнародному імперіялізмові. Так само суперечить інтересам пролетаріату їх боротьба проти клича тісного і найтіснішого союзу з РСФРР... Для цієї мети не пропускати ані одної провини боротьбістів без негайного і суворого покарання...» (Ленінський збірник XXXV том, ст. 93-94).

В серпні 1921 року почалася також чистка членів КП(б)У. З 97.869 членів КП(б)У виключено 21.260 членів, тобто близько 22%. «Зате ЦК РКП(б) за період з грудня 1920 року по листопад 1921 року надіслав в розпорядження ЦК КП(б)У понад 2.000 комуністів (з РСФСР — В. Л.). Крім того з центральних військових установ і наркоматів прибуло понад 3.000 чоловік... На Україну нерозв'язав Ф. Е. Дзержинський для подання допомоги у відбудові народного господарства і в першу чергу Донбасу. Для організації роботи в Донбасі пленум ЦК РКП(б), який відбувся 28 грудня 1921 року, тим часом послав туди Т. К. Орджонікідзе.»²⁰⁾ Історія не згадує тільки, що Дзержинський був рівночасно начальником ВЧК-ОГПУ.

¹⁹⁾ Нариси історії КП України, Київ 1961, ст. 285. Також М. Курах, Іван Лизанівський, «Вільна Україна» ч. 34/1962, ст. 52-58.

²⁰⁾ Як під 19, ст. 281-282 і під 22, ст. 163-164.

Такою фактично була суверенність УССР. А як виглядала вона правно?

Все законодавство НЕП-у виходило від РКП(б) і РСФСР.

Автор Б. М. Бабій так характеризує стан законодавства РСФСР у відношенні до УССР за час від 1921 до 1923 року: «Співвідношення законодавства УРСР і РСФСР в період договірних відносин визначалося тим, що 1) РРФСР мала найбільший досвід радянського державно-правового будівництва, тому УРСР, як і інші радянські республіки, широко використовували досягнення братньої РРФСР, в тому числі і в галузі законодавства; 2) УРСР перебувала в федеративних відносинах з РРФСР, тому законодавчі акти РРФСР по об'єднаних галузях управління поширювалися на територію УРСР, як і інших договірних республік; 3) РРФСР та УРСР однотипні соціалістичні держави, спаяні єдністю і багатовіковою дружбою (спільність історичної долі і розвитку, єдність економіки, близькість культури, мови тощо), тому законодавство РРФСР і УРСР було єдиним за своїми принципами і розрізнялося лише за особливостями, що властиві кожній республіці зокрема. Ось чому законодавство РРФСР сприймалося законодавством УРСР в більшості випадків повністю без особливих змін...»²¹⁾

На це можна відповісти: малі балтійські держави і Польща без «старшого брата» вели законодавчу роботу, тому й Україна напевно була б сама дала собі раду без советської Росії. Аж до 1923 року Україна не була ніколи у федеративному зв'язку з советською Росією. Однотипність «соціалістичної держави» накинено Україні силою зброї і терору. Отже, однакове законодавство було заведене не з мотивів наведених автором, а з причини підбою України і трактування її як частини єдиної неділимої советської Росії.

Але перейдім до примірного вичислення законодавства, яке впрост поширено або зареєстровано на території УССР. Декрет про «Держплан» РСФСР з дати 8 червня 1922 року — а саме про пляновану господарку — обов'язував на всій території советської Росії і союзних республік. Декрет РСФСР про єдиний бюджет з грудня 1921 року обов'язував на території всіх республік. Податки і акцизи були одні для всіх республік, всі митні границі між республіками знесено і оборот товарами був вільний. Великий промисл зорганізовано монопольно в трести, які підпорядковано безпосередньо органам РСФСР на всій території. Донбас, як господарська одиниця, перейшов в цілості під контролрю советської Росії. Перейшла також під її контролрю металургійна і металообробна промисловість України. Трест «Дніпроліс», який

²¹⁾ Як під 5, ст. 302.

обіймав також ліси в басейні Дніпра на Україні, підлягав безпосередньо контролю РСФСР. Лише комунальне господарство підлягало урядові УССР, але воно було координоване з НКВД РСФСР, бо цей комісаріят фінансував те господарство. Советська Росія фінансувала комунальне господарство, бо всі податки і прибутки зосереджено в скарбниці РСФСР. Земельні справи були під доглядом федерального комітету земельних справ РСФСР (Федком) від серпня 1921 року.²²⁾

Немаєткові і неприбуткові ділянки державного життя залишені були в псевдоавтономії України, а саме: просвіта, здоров'я, юстиція, внутрішні справи й інспекція. Але й та діяльність була координована з советською Росією. «В той спосіб між необ'єднаними наркоматами і урядами РСФСР і УССР також розвивалася співпраця і їхня діяльність в ряді випадків була та сама» (ст. 132).

УССР тільки реєструвала ті закони советської Росії. Збірники законів видано українською мовою часом з незначними змінами. Ті закони, що їх видавала УССР самостійно, і які вичисляють советські підручники, торкаються місцевої адміністрації і т. п.

Який, отже, внутрішній статус існував в Україні в тому періоді? Коли б РКП(б) не була вирішальною в справах УССР, то тоді був би стан державної автономії ефективно і формально-правно автономії значно вужчої за ту, що існувала до кінця 1920 року. Все було підготоване до створення єдиного неділимого СССР.

Советський вчений В. Ігнатьєв у 1932 р. писав у статті «История образования Союза ССР», що СССР «постав в дійсності вже задовго до його створення, а при створенні СССР треба було тільки додати деякі диповняючі штрихи».

Який же був вплив українців-комуністів з КП(б)У у цьому періоді на політику РКП(б) й советської Росії? КП(б)У не була твором українським, а тому й не мала впливу на політику советської Росії. Її наповняли на 2/3 окупанти-росіяни, які були за єдиною неділимою Росією. В період 1921-23 рр. в ЦК КП(б)У українці комуністи становили найбільше одну третю частину його складу. Але вони були централісти, а Д. Мануїльський погоджувався навіть з сталінською автономією УССР. Визначні індивідуальності між українськими комуністами в КП(б)У були в тому часі: М. Скрипник, В. Затонський, Д. Мануїльський, Г. Петровський і В. Чубар. Бувший боротьбіст О. Шумський, самостійник-комуніст, в грудні 1921 року до ЦК не ввійшов. Також голова совнаркому УССР Х. Раковський, який виступив за самостійність України в тому часі, хоч він не був українцем. Підручник «Нариси історії комуністичної партії України» (1961), ви-

²²⁾ Як під 10, ст. 111-112.

даний перед реабілітацією М. Скрипника (січень 1962), подає, що важливу роль в розгромі фракціонерів на Україні відіграли: В. Затонський, Д. Мануїльський, Г. Петровський і В. Чубар (ст. 276). «Фракціонери» — це були комуністи-самостійники. Поза О. Шумським, який в 1924 р. ввійшов знову до ЦК КП(б)У, в самім ЦК КП(б)У зводив боротьбу за права УССР М. Скрипник, що старався вибороти договірні права для УССР до 1922 року, а в часі укладання конституції УССР у роках 1922-23 змагався за приділення Україні ширших прав.

Боротьбу М. Скрипника, як наркома внутрішніх справ і наркома юстиції, подаємо з тих прикладів, що їх ми могли знайти в советській літературі.

Залізничний транспорт вже від 1919 року належав «правно» і фактично до відання РСФСР, але міліція належала до автономного відання УССР. М. Скрипник, як нарком внутрішніх справ, в січні 1922 року зажадав від советської Росії, щоб залізнична міліція на Україні була підпорядкована УССР, а не РСФСР. Президія Всеукраїнського ЦВК відкинула це домагання М. Скрипника. Водно-транспортний трибунал Чорного і Озівського моря в Одесі підпорядковано юрисдикції верховного трибуналу Всеросійського ЦВК рішенням того трибуналу від 19 листопада 1921 року. М. Скрипник спротивився цьому рішенням на засіданні Президії Всеукраїнського ЦВК. Це питання ЦК КП(б)У за вказівками РКП(б) вирішив для УССР негативно, а саме, що вищим трибуналом для одеського суду є верховний трибунал в Москві. Всеукраїнський ЦВК ухвалив в 1922 році статут про гербовий збір, який різнився змістом від статуту РСФСР. Всеросійський ЦВК і совнарком РСФСР зажадали скасування того статуту. М. Скрипник, як нарком юстиції, заперечив перед Всеукраїнським ЦВК право Всеросійського ЦВК видавати закони в тій справі для УССР, але й цю справу він програв.²³⁾ Були це правні спори на основі ніби обов'язуючої конституції УССР і договору з грудня 1920 року.

Слушно писав про М. Скрипника П. Павлов, консультант совнаркома УССР, в статті «Розгром совнаркома України»: «Сталін зненавидів Скрипника за його незалежну манеру і за те, що Скрипник серйозно сприймав деякі права України згідно з буквою конституції».

Погляди М. Скрипника на українське питання відзеркалені в його власних словах, що їх ми беремо з статті І. Борщака: «Дві зустрічі». 1) «Населення України в більшості своїй — українське, тому треба забезпечити інтереси й права цієї більшості.

²³⁾ Б. М. Бабій. Українська радянська держава (1921-1925), Київ, 1961, ст. 42-43.

Будемо й надалі твердо провадити українізацію. УРСР — не Малоросія.» 2) «Українську державу ми (він це сказав з наголосом) будемо і додав: але вона ще не збудована» . . . 3) «Україна являється повноправним самостійним членом Союзу Радянських Республік». Все це сказав Скрипник в 1927 році.²⁴⁾

Скрипник вірив у всесвітню комуністичну революцію з рівночасною побудовою світу на федеративних основах націй в комуністичному ладі. Серед політичних вартостей комуністичний лад стояв у нього вище вартости одиниці і нації. Він не взяв до уваги, що в політиці є вирішною тільки сила, а не право. Він не розумів, що УССР ніколи не була самостійна, а тим більше в 1927 році, та що він не може будувати України без згоди суверена — советської Росії, яка ніколи не визнавала інтересів українського народу як окремої одиниці.

Ленін вже на XI з'їзді РКП(б) (1922) оцінив М. Скрипника та його однодумців ось так: «Україна — незалежна республіка, це дуже добре, але в партійному відношенні вона іноді бере — якби ввічливіше висловитися — обхід, і нам якнебудь доведеться до них добратися, тому, що там сидить народ хитрий, і ЦК — не скажу, що обманує, але якось трохи відсувається від нас».²⁵⁾

Згаданий автор Б. Бабій, який в наведеній книжці зачислив М. Скрипника до націонал-ужильників, відкликав потім свою оцінку М. Скрипника в окремій статті.²⁶⁾ М. Скрипника реабілітувала в січні 1962 року КПСС — бо фактично він допоміг створити ССРСР, хоч не в такій формі, як він собі бажав.

Щоб покінчити з націонал-ужильниками неросійських народів, прискіпшеним темпом проголошено 30 грудня 1922 року формальну централізовану федерацію ССРСР — єдину неділиму Росію.

І так від краевого з'їзду РСДП(б) (16-18 грудня 1917 року), який схвалив боротися проти тодішнього уряду УНРеспубліки, через створення фіктивного советського уряду в Харкові 25 грудня 1917 року в суверенній УНРеспубліці, а опісля фіктивної УССР — советська Росія довела по 5 літах до єдиної неділимної Росії під назвою ССРСР.

²⁴⁾ а) П. Павлов. Разгром Совнаркома Украины. «Народная Правда» ч. 4, Париж 1949. б) І. Борщак. «Дві зустрічі», «Україна» ч. 4, Париж 1950, ст. 254, 255, 257.

²⁵⁾ Як під 23, ст. 104.

²⁶⁾ Б. Бабій. «Роль Радянської України в утворенні Союзу РСР» в журналі «Радянське право», Київ, 1962 р., ст. 6 і 14.

V. Визнання УССР закордонними державами (1921-1923)

Міжнародні договори і дипломатичні представництва УССР від 1921-22 років були одинокими формальними ознаками, що УССР назовні бодай по формі можна було вважати з позиції міжнародного права конфедеративною державою. Чужі держави, укладаючи міжнародні договори з УССР, отже на основі перейнятих УССР прав і обов'язків, з зовнішніх признаков, визнали за УССР її міжнародню підметність. З точки зору державного права та фактичних внутрішніх відносин УССР до РСФСР статус УССР зовсім не змінився, бо воля РСФСР і РКП(б) була вирішальною так у внутрішніх, як і в зовнішніх справах УССР, отже — УССР ніколи не стала суверенною державою.

Цю фікцію, як ми вже згадали, створила советська Росія безпосередньо перед договором УССР з Польщею, а рівнож з метою усунення закордонних представництв УНРеспубліки.

До кінця 1920 року УССР зверталася (між іншим 28 січня і 26 лютого 1919 року та 19 лютого 1920 року) у справі нав'язання зовнішніх відносин до всіх урядів світу, але жадна держава не дала на це відповіді. Щоправда, до того часу УССР вносила протести або і укладала угоди в справі виміни военнополонених і т. п., але всі ті акти не були в міжнароднім праві такими, які стверджували би державність УССР.

На Україні з старих часів перебували консули чужих держав у Києві та Одесі. 31 березня 1919 року уряд УССР запропонував через них виміну консулів УССР та офіційне визнання УССР державами, з яких походили консули. Але жадна держава не відповіла на цей заклик позитивно. Внаслідок цього УССР видалила чужих консулів, а в листі від 19 травня 1919 року оправдувалася з того приводу перед італійським консулом.²⁷⁾

Про період 1921-1922 рр. автор Б. Бабій в згаданій вище «Історії держави і права» (ст. 216) і в своїй окремо виданій праці пише так: «Як відомо, в цей період ще не було єдиної союзної держави, яка об'єднувала б всі республіки радянської країни; державні взаємовідносини, зокрема між РРФСР і УРСР як незалежними радянськими республіками, будувалися на основі «союзно-робітничо-селянського договору» між РРФСР і УРСР від 28 грудня 1920 року. Відповідно до цього договору зовнішні відносини лишалися у віданні кожної незалежної республіки, тому

²⁷⁾ а) Документи внешней политики СССР, т. II, Москва 1958, ст. 169. б) І. С. Хміль. Роль УРСР в здійсненні ленінських принципів радянської зовнішньої політики (1917-20). «Історичний журнал» 1960, ч. 2, ст. 99-109.

іхні наркомати закордонних справ залишалися самостійними. Але це не означає, що радянські республіки провадили різну зовнішню політику. В силу єдності економічної основи радянського ладу, однотипності держави, спільності завдань і мети братніх народів, керівної ролі комуністичної партії, зовнішня політика радянських республік була єдиною».²⁸⁾

На просту мову ця діалектика каже, що поза позірністю самостійності політики УССР — вона виходила з єдиної волі РКП(б) і советської Росії. Значить в УССР і в закордонних справах ефективно, поза фікцією самостійності, сувереном була РКП(б) і советська Росія.

Які договори уклала УССР осібно з чужими державами? Ось вони: 14 лютого 1921 року укладено договір з Литвою, 3 серпня 1921 — з Латвією, 25 листопада 1921 року — з Естонією, в яких то договорах договірні сторони визнали себе незалежними і суверенними державами. Дня 21 січня 1922 року укладено договір про дружбу і братерство з Туреччиною, 6 червня 1922 року укладено тимчасовий договір з Чехо-Словаччиною, який передбачав встановлення економічних і торговельних відносин між обома державами. Всі згадані держави взаємно визнали себе в договорах «де юре», за виїмком Чехо-Словаччини, яка визнала УССР тільки «де-факто».

Які договори заключила УССР спільно з РСФСР? Ось вони: а) 18 березня 1921 року укладено Ризький договір з Польщею, яка визнала УССР «де-юре»; б) 7 грудня 1921 року — з Австрією, яка визнала УССР «де-факто». Дипломатичні і торговельні представництва (полпредства) були спільні УРРС і РСФСР. Тільки в часі від 14 грудня 1921 року до 1 лютого 1922 року (отже, протягом півтора місяця) УССР мала окремі дипломатичні представництва в Австрії і прибалтійських державах, а торговельні представництва — в Австрії, Румунії, Туреччині, Італії.²⁹⁾ Оригінальні джерела говорять також про українські торговельні місії в Польщі, Німеччині та Латвії.

По ліквідації з 1 лютим 1922 року осібних представництв УССР закордоном голова Совета народних комісарів і нарком заграничних справ Раковський зажадав від советської Росії самостійних полпредств для УССР. Проти цього виступив наркомзаксправ РСФСР — як він твердив — з політичних і економічних причин. Справа опинилася в суверена УССР — в Політбюро РКП(б) і воно 16 березня 1922 року схвалило пропозицію наркомзаксправ РСФСР, а саме, що окремі представництва від УССР призначається в випадках коли їх призначення визнають необ-

²⁸⁾ Як під 23, ст. 42-43 і як під 5, ст. 216.

²⁹⁾ Там же, ст. 44-46.

хідним обидва наркомати закордонних справ — російський і український.³⁰⁾

На міжнародну конференцію в Генуї (10 квітня — 19 травня 1920 р.) вислано вже тільки представництво від РСФСР, якому передано повновласті від інших республік. Про це вирішило політбюро РКП(б). 22 лютого 1922 року підписано протокол про передачу РСФСР представництва союзних республік на Генуезьку конференцію. В цей спосіб зліквідовано зовнішню признаку самостійности УССР та інших республік. Наркомзаксправ УССР Яковлев в серпні 1922 року так з'ясував тодішній стан закордонних справ УССР: «Загранична політика України не має і не може мати інших інтересів, як спільні з Росією, яка є так само пролетарська держава, як Україна». («Известия», 13 серпня 1922 р.).

Договір в Рапалло 16 квітня 1922 року підписала Німеччина тільки з РСФСР і відмовилася підписати його з іншими союзними республіками. По довгих торгах Німеччина підписала додатковий договір із іншими советськими республіками 5 листопада 1922 року. Підписав його полпред РСФСР Крестінський, а від України — Ауссем виразно як член всеукраїнського ЦВК, отже — не як закордонний представник УССР.

Які ж були взаємовідносини в 1921-1923 роках між УССР і РСФСР по думці різних авторів у советським світі?

Більшість советських авторів стоять на позиції, що ці відносини були федеративні. Советський автор Б. Бабій стоїть на федеративній позиції. Він пише: «І в роки громадянської війни, і в роки договірних відносин об'єднання радянських республік мало форму радянської соціалістичної федерації. У свій час окремі автори, виходячи лише з формальних ознак державного об'єднання незалежних республік до утворення СРСР, визначали ці відносини СРСР як конфедеративні. Так М. І. Палієнко в 1923 році писав, що «відносини РРФСР з союзними радянськими республіками побудовані на основах конфедерації».³¹⁾

Щодо тих нібито федеративних відносин, то автор А. І. Лепешкін правильно твердить: «В. І. Ленін, дійсно як до, так і по 1922 році ніде не говорив про переустрій існуючої тоді федерації в союзу державу просто тому, що такої федерації в природі ще не було».³²⁾

Лепешкін уважає, що в тому часі відносини советської Росії до України були конфедеративні. На тій конфедеративній позиції стояли зі старих советських авторів, як згадано вище, М. І. Па-

³⁰⁾ Там же, ст. 46-47.

³¹⁾ Там же, ст. 88.

³²⁾ А. И. Лепешкин. Курс советского государственного права, Москва, 1962, ст. 62.

лієнко (1923), М. К. Ветюшкін (1923), М. Райхель (1925), З. Александров (1928), а з нових нам відомих Е. А. Коровін (1954) С. Хміль (1960) і А. І. Лепьошкін (1962).

Таким чином Лепьошкін зовсім слушно стверджує, що до 1923 року в відносинах РСФСР до УССР ніколи не було ефективної або правової федерації. Автор Бабій знову не менш слушно стверджує, що конфедеративні відносини мали тільки формальні ознаки.

Ми з свого боку твердимо, що взаємовідносини советської Росії до України були автономно-адміністративними єдиної держави РСФСР, і походили вони з єдиної волі РКП(б) та советської Росії, а їхні форми були диктовані тактикою політичної доцільности, творячи фіктивні советські республіки в монолітній советській Росії. Тільки з позиції міжнародного права треба вважати статус УССР в періоді 1921-1923 рр. формально псевдоконфедеративним.

VI. Створення СССР

Ми вже вказали в IV і V розділах нашого нарису, що адміністративно-автономну діяльність УССР зведено по договорі від 28 грудня 1920 року майже до нуля. З того приводу настали тертя і суперечки між комуністами Росії і України, бо ніяка влада в світі, хочби навіть автономна, не здає добровільно своїх позицій. Цим можна пояснити, що навіть ставленик советської Росії, Раковський, голова совету народніх комісарів поставив домагання до Москви за вдержання політичної позиції УССР, очевидно, щоб при тому зміцнити свою особисту політичну позицію. Ця дискусія відбувалася тільки поміж найвищими достойниками державного і партійного апарату советської Росії і України.

У висліді тої боротьби за компетенцію наркоматів, ЦК РКП(б) створив 11 травня 1922 року комісію, зложену з представників советської Росії і України, яка мала урегулювати взаємовідносини УССР до РСФСР. Ця комісія складалася з таких, між іншим, членів: Сталін, Фрунзе, Мануїльський, Скрипник і ін. Та комісія займалася взаємовідносинами наркоматів, а рівнож відносинами в кооперації і банках, а також взаємовідносинами законодавства РСФСР і УССР. Від КП(б)У входили до комісії Фрунзе, Мануїльський і Скрипник. Для останньої законодавчої справи створено спеціальну комісію представників РСФСР і УССР. Від РСФСР були такі члени: В. Цюрупа, М. Владімірський і Д. Курський, а від УССР — Фрунзе, Мануїльський і Скрипник. Перша стаття того проєкту звучала: «Законодавства по об'єднаних, згідно з договором від 28 грудня 1920 року між РСФСР і УССР, нар-

коматах видається кожним із договірних робітничо-селянських урядів УРСР і РРФСР самостійно». Є це найправильніше вияснення згаданого договору з 1920 р., бо ж формально між договірними сторонами заіснував правний стан конфедерації. Отже, як видно, члени комісії погодилися на того роду зміст статті. Але він ішов врозріз з усією практикою, яку ми показали в IV розділі. Того роду позиція і тим подібні їй спонукали партію раз на завжди покінчити з «самостійністю» неросійських республік. Згадуваний автор Б. Бабій зазначив у своїй праці, що цей проєкт був кроком назад від єдності обох республік, що це була сепаратистична і самостійницька тенденція УССР. Розуміється, що цього проєкту ніколи не введено в життя. Але той же автор по реабілітації М. Скрипника написав вищезгадану статтю: «Роль радянської України у творенні СРСР» і в ній відмовився від згаданої оцінки.³³⁾

Советська Росія мусіла покінчити з фіктивним державним станом республік, який уже не відповідав фактичному станові. В другій половині 1922 року почалася гарячкова праця в приспішеному темпі за найскоріше зорганізування єдиної неділимої Росії. Політбюро ЦК РКП(б) встановило 10 серпня 1922 року спеціальну комісію під проводом Сталіна для підготовки питання про взаємовідносини між республіками з представників ЦК РКП(б) і ЦК компартій національних республік.

Сталін випрацював проєкт т. зв. автономізації республік в рамках РСФСР. На основі цього проєкту республіки мали об'єднатися шляхом їх вступу до РСФСР на засадах автономії, а не федерації. Ми вже знаємо з III розділу, що Сталін стояв на позиції, що між автономією і федерацією немає в советській Росії різниці. Він стояв, отже, на позиції, що всі ніби самостійні республіки треба правно влити в суверенну державу РСФСР, яка надавала би тим самоуправним одиницям певної компетенції, який то стан вже дійсно й існував. Цей стан він хотів тільки правно оформити. Ленін мав іншу позицію, а саме, що треба створити для всіх республік, а в тім і для РСФСР, надбудову у формі держави, як суверенний союз, а союзним республікам лишити певні федераційні компетенції. Ленін сам ствердив, що його інтервенція була спонукана розмовами з грузинським комуністом Мдівані і другими. По формі мала це бути федерація націй. В дійсності це була тільки зручніша тактика Леніна. Ленін 27 вересня 1922 року написав членам політбюро ЦК РКП(б) листа, в яким засудив «автономізацію» Сталіна, зажадав створення надбудови советських республік на федеративних основах. Він назвав у тому листі цей запропонований союз: Союзом советських республік Європи і Азії. Але текст листа обговорює тільки

³³⁾ Як під 23, ст. 106-107.

союз існуючих советських республік. Зробив він це вже по схваленні комісією ЦК РКП(б) резолюції Сталіна про автономізацію 23-24 вересня 1922 року.

Про схвалення резолюції про автономізацію Політбюро КП(б)У довідалося, але про листа Леніна члени КП(б)У не знали. З цієї причини на засіданні Політбюро КП(б)У 3 жовтня 1922 року схвалено невизраzną резолюцію, щоб не піти врозріз з резолюцією Сталіна про автономізацію. Вона висловлювалася за незалежність УССР, а з другого боку погоджувалася на автономізацію Сталіна, якщо ЦК РКП(б) буде на тому наполягати. Ця резолюція виразно вказує на боротьбу двох течій в КП(б)У — автономізації і федералізації України. До Політбюра КП(б)У належали тоді: Е. Квірінг (росіянин), Д. Лебедь (рос), Г. Петровський, М. Фрунзе (рос.), В. Чубар і інші. Належав певно і М. Скрипник, але в часи писання «Нариси історії КП(б)У» М. Скрипник ще не був реабілітований, отже про нього нема згадки. Знаємо, що Д. Мануїльський був за автономізацію, а Затонський, Петровський, Скрипник і Чубар належали до ЦК КП(б)У.

Наводимо згадану резолюцію в цілості, з якої читач побачить наглядно боротьбу двох течій. Отже Політбюро КП(б)У на доповідь Г. Петровського висловилося 3 жовтня 1922 року так: «1. Категорично висловитися за прийняту останнім пленумом ЦК КП(б)У резолюцію про взаємовідносини між РРФСР і УРСР, як необхідність збереження незалежності УРСР і оформлення взаємовідносин, прийнятих комісією тов. Фрунзе з застереженнями. Фактичне централізоване керівництво незалежними республіками може бути повністю досягнуто відповідними директивами по партійній лінії. 2. В разі, коли ЦК РКП(б) прийме, однак, необхідність входження УРСР до складу РРФСР, не наполягати на збереженні формальних ознак політичної самостійності УРСР, а визначати відносини на підставі практичної доцільності».³⁴⁾

6 жовтня 1922 року ЦК РКП(б) пішов за порадою Леніна і рішив створити СССР, а союзним республікам, як каже резолюція цього пленуму, залишити наркомати юстиції, освіти, внутрішніх справ і соціального забезпечення як самостійні наркомати.

11 жовтня 1922 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло повідомлення Г. Петровського і М. Фрунзе про повище рішення жовтневого пленуму РКП(б) і доручило їм зробити доповідь про це на засіданні комуністичної фракції всеукраїнського ЦВК УССР та розгорнути масову роз'яснювальну роботу серед усіх верств трудящих УССР, підкреслюючи, що об'єднання не означає ліквідації самостійності УССР. Советські історики дуже загально згадують, що й на тому засіданні політбюра йшла боротьба проти створення єдиної держави.

³⁴⁾ Там же, ст. 110-112 і як під 19, ст. 293.

Пленум ЦК КП(б)У (16-18 жовтня 1922 р.) на доповідь Г. Петровського і М. Фрунзе схвалив прийняту ЦК РКП(б) структуру об'єднання советських республік в ССРСР і доручив Політбюро виробити схему взаємовідносин УСРСР та РСФСР, забезпечивши інтереси УСРСР в союзних органах. Пленум відкинув пропозиції Раковського, спрямовані проти створення ССРСР, а за створення конфедерації. 8 грудня 1922 року Політбюро КП(б)У доручило комісії в складі Фрунзе, Лебеда і Скрипника скласти проекти резолюцій на VII-ий Всеукраїнський з'їзд советів про об'єднання советських республік в ССРСР. Проект цієї комісії затвердив пленум ЦК КП(б)У 11 грудня 1922 року.

Проте треба зауважити, що в середині КП(б)У без сумніву провадилася боротьба між прибічниками конфедерації або принаймні ширших федеративних прав для України і централістами.

Про це пише Д. А. Чугаєв: «Українські і білоруські буржуазні націоналісти і троцькісти виступили проти федерації, за створення конфедеративної держави, себто — такої держави, при якій постанови вищих органів Союзу мусять потверджуватися урядами республік. Бо, як відомо, конфедерація, за загальним правом, не має своєї єдиної армії, своїх законодавчих органів, єдиного громадянства, єдиного державного бюджету, єдиної системи податків».

І, щоб очорнити українську й білоруську опозиції в партії, він пише далі: «Отож, буржуазні націоналісти і троцькісти України й Білорусії, будучи таємною агентурою імперіялістів, хотіли завернути історичний розвиток Советської багатонаціональної держави з шляху соціалістичної федерації, з шляху тісного об'єднання народів на шлях роз'єднання, з тим щоб накинати на народи імперіялістичне ярмо, пригноби́ти кожну республіку і реставрувати капіталізм». (Ст. 69).

Як в Україні українці, так і в Білорусії білоруси в партії становили меншість. Тому їхню опозицію легко зламано.

Але не тільки в Україні й у Білорусії в партійних більшовицьких організаціях піднявся спротив проти запроєктованої федерації — ССРСР. Був він і по інших неросійських республіках. Наприклад, Чугаєв про Грузію пише так: «Міська партійна організація Тбілісі обговорила доповідь Г. К. Орджонікідзе і висловилася за об'єднання советських республік в Союз ССР» (ст. 70). Виходить, ніби, що все там ішло добре й ніякої опозиції не було. Але тут же він додає: «На Пленумі ЦК КП(б) Грузії 22 жовтня було знято з праці націонал-ухильницьке керівництво ЦК і обрано новий склад бюро ЦК КП(б) Грузії; він і очолив проведення кампанії підготування створення ССРСР» (ст. 70).

Після цього, як пише Чугаєв: «Партійні організації Грузії засудили націонал-ухильників і стали по боці ЦК РКП(б)» (ст. 70).

VII-ий Всеукраїнський з'їзд советів (10-14 грудня 1922 р.) схвалив проект «Деклярації про основи конституції ССРСР» і «Деклярації про утворення ССРСР». В декларації про основи конституції з'їзд домагався 1) найтіснішої єдності советських республік в галузях міжнародній і господарській, 2) господарської ініціативи республік, якщо вона не суперечить інтересам загальносоюзного цілого і 3) самостійного виявлення національно-культурного будівництва.

Як бачимо, той обсяг самостійності України в резолюції був дуже скромний. Резолюції згаданого з'їзду, предложені М. Фрунзе від уряду УССР, піддержали М. Скрипник (від комуністичної фракції), Одинець, Квірінг, Порайко, Затонський, Клименко, Любченко, а представники робітничо-селянських мас на з'їзді нібито «викрили ворожі вигадки українських буржуазних націоналістів, які прагнули зірвати об'єднання братніх республік, поширювали провокаційні контрреволюційні чутки про ліквідацію самостійності України, про відновлення єдиної неділимої Росії тощо.»

Цей з'їзд уповноважив 364 делегатів на X-ий Всеросійський з'їзд советів взяти участь рівнож у виробленні і затвердженні конституції ССРСР від імени УССР. Такі самі з'їзди відбули Закавказька федерація, Білорусь і РСФСР.

X-ий Всеросійський з'їзд советів відбувся від 23 грудня до 27 грудня 1922 року. 29 грудня 1922 р. відбулася конференція делегатів, вибраних з'їздами Кавказької федерації, України, Білорусі і РСФСР, яка схвалила скликати на 30 грудня 1922 р. перший З'їзд советів ССРСР. На тому з'їзді доповідав Сталін. На з'їзді підписано декларацію і договір про створення ССРСР. Закондавчий орган, Центральний Виконавчий Комітет ССРСР, мав складатися із 371 депутата, а в тім 270 від РСФСР, 88 від УССР, 7 від БССР і 26 від ЗФСРСР. Був це тільки сирий текст конституції, а остаточний текст мав бути схвалений щойно пізніше.³⁵⁾

Характеристична є записка Леніна з 31 грудня 1922 року, отже в один день по з'їзді, в якій він писав: «При чім не треба жадним способом заздальєгідь зарікатися, щоби у висліді цілої тієї роботи вернутися на черговому З'їзді советів назад, це значить — полишити ССРСР тільки військові і дипломатичні справи, а в усіх других справах привернути повну самостійність поодиноким народнім комісаріятам... Треба мати на увазі, що роздріблювання народніх комісаріятів і недостатню координацію їхньої праці у відношенні до Москви і інших центрів можна буде неутралізу-

³⁵⁾ а) Там же, ст. 111-151 і під 26, ст. 7-11. б) Д. А. Чугаев, Комуністическая партия организатор многонационального государства, Москва, 1954, ст. 69 і 70.

вати в достатній мірі авторитетом партії»...³⁶⁾ Ленін здавав собі справу, як це видно з його записки з 30 і 31 грудня 1922 року, що Сталін і РКП(б) пішли заскоро і задалеко в напрямі єдиної неділимої. Ленін розумів, як політичний тактик, що національним республікам треба було тимчасово полишити бодай фікцію влади. Уваги Леніна лишилися без наслідків. З причини хвороби Леніна Сталін і шовіністична більшість РКП(б) створила централизовану державу — ССРСР, відновила тюрму народнів, з пануванням «російського держиморди» (вираз Леніна).

Після з'їзду советів ССРСР почалася праця РКП(б) і ЦВК ССРСР для оформлення конституції ССРСР, як рівнож і в національних республіках.

VII Конференція КП(б)У відбулася перед XII-им З'їздом РКП(б), від 4 до 10 квітня 1923 р., а XII-ий з'їзд РКП(б) відбувся від 17 до 25 квітня 1923 року. Резолюції згаданої Конференції є майже ідентичні з резолюціями XII З'їзду РКП(б). Національне питання на конференції реферував М. Фрунзе. Самі пояснення в офіційному виданні Конференції КП(б)У кажуть, що «Конференція приєдналася до тез ЦК РКП(б) до XII З'їзду партії в національному питанні». Значить, VII Конференція дістала приготовані резолюції від Політбюра РКП(б). Пояснення до тих резолюцій говорить виразно: «Разом з тим Конференція загострила увагу комуністів на необхідності рішучої боротьби з націонал-ухильницькими сепаратистичними тенденціями Шумського і інших». О. Шумський не ввійшов до ЦК КП(б)У, але ввійшли до нього інші визначні українські комуністи, про яких вище згадано. О. Шумський критикував на тій Конференції проект конституції і висловив думку, що право виходу УССР із складу ССРСР є фікцією, а М. Фрунзе назвав його погляд «націоналістичним ухилом». Не обійшлося і без того, що Конференція всетаки прийняла націонал-ухильницьку тезу, про що пише автор П. Бачинський у своїй праці «Сьома Конференція КП(б)У»: «Прийнявши абсолютно вірні положення, Конференція допустила і деякі помилки в резолюції в національному питанні... Конференція необґрунтовано пропонувала, щоб у Палаті Національностей були представлені не всі народи СРСР, а тільки члени Союзу — РРФСР, УРСР, ЗРФСР і БРСР на основі принципу рівності». (Ст. 88). Той же автор у своїй праці пише, що XII З'їзд РКП(б) у національному питанні вирішив: «З'їзд схвалив тези ЦК РКП(б) у національному питанні і розробив широку програму заходів, спрямованих на ліквідацію фактичної господарської й культурної нерівності націй, закликав патрію до рішучої боротьби проти великодержавного шовінізму, як головної небезпеки, і місцевого націоналізму, сформулював у відповідності з вказівками

³⁶⁾ Як під 1, ст. 399-404 і «Коммунист» ч. 9, Москва 1956, ст. 22-26.

В. І. Леніна основні принципи вищих органів влади СРСР і тим самим відхилив інші точки зору, в тому числі і помилкові пропозиції VII Конференції КП(б)У в цьому питанні» (ст. 123).³⁷⁾

На XII З'їзді РКП(б) про національне питання доповідав Сталін. Ухвалено резолюцію, яка стверджує, що національні республіки перейшли вже етап воєнного союзу, який доповнено господарським союзом з РСФСР, і який закінчується кінцевим етапом — об'єднанням національних республік в Союз ССРСР, «що є тепер воєнно-господарським і політичним об'єднанням народів в одну багатонаціональну советську державу». Як бачимо, тут немає згадки про суверенні держави, а тільки про одну багатонаціональну советську державу. На тому з'їзді М. Скрипник слушно ствердив, що створено єдину неділиму Росію. З'їзд засудив погляди Бухаріна, Раковського, Скрипника й інших, які виступали проти пункту резолюції про необхідність боротьби на два фронти — проти російського шовінізму і місцевого націоналізму. Він відкинув пропозицію ЗФСР, щоб Азербайджан, Вірменія і Грузія входили до ССРСР не як федерація, а кожна республіка окремо, та щоб рівнож всі автономні республіки з складу РСФСР ввійшли самостійно до ССРСР. З'їзд відкинув також внесок КП(б)У, щоб до Палати Національностей входили тільки представники союзних республік, а рівночасно щоб виключив з представництва в Палаті Національностей автономні республіки і області. За це Сталін гостро атакував «націонал-ухильників». Всі ці внески від національних республік мали на меті обмежити в законодавчих і виконуючих органах шгучну перевагу російського елемента. Це «націонал-ухильникам» не вдалося, бо Сталін на місці РСФСР сконструював таку надбудову держави, яка в суті не різнилася від його ідеї автономізації.

24 лютого 1923 року ЦК РКП(б) створив комісію для вироблення проекту конституції ССРСР. При Президії ЦВК ССРСР створено 27 квітня конституційну комісію для опрацювання проекту конституції ССРСР, до якої ввійшло два члени від УСРСР. Для нас є інтересний епізод, який мав місце на IV нараді ЦК РКП(б). На ній Х. Раковський, голова совнаркому УСРСР, і товариші висунули т. зв. український проект, в яким запропоновано, щоби слова: «республіки об'єднуються в одну державу» були замінені словами: «утворюють свою соціалістичну республіку», — щоби поставити на чолі ЦВК ССРСР дві Президії — по одній від кожної з двох палат ЦВК як виконуючого органу ССРСР між сесіями ЦВК, — щоби наркомати закордонних справ і зовнішньої торгівлі вилучити з загальносоюзних до категорії союзно-республіканських, — а в кінці залишити всі концесійні договори у віданні союзних

³⁷⁾ а) Як під 7, ст. 165 і 218-222 і під 23, ст. 135-136. б) П. Бачинський. Сьома Конференція КП(б)У, Київ, 1963, ст. 88 і 123.

єдності різних націй. Ця засада обов'язує в Советській Росії республік та замінити слова «конституція» на «договір». На ці пропозиції Сталін 12 червня 1923 року між іншим відповів, що на З'їзді Союзу ССР створено федерацію, а не конфедерацію, створено федерацію республік — одну союзну державу.

Проект Раковського і інших був відосланий до конституційної комісії ЦВК ССРСР. 20 червня 1923 року відбувся пленум ЦК КП(б)У. Про IV нараду ЦК РКП(б) доповідав М. Фрунзе, а про роботу комісії ЦВК ССРСР — М. Скрипник. На цьому пленумі В. Чубар, М. Рухимович, М. Фрунзе, М. Скрипник і Д. Мануїльський засудили Х. Раковського за його виступ на згаданій IV Конференції РКП(б) та ствердили, що ЦК КП(б)У цього проекту не розглядав і тому цей проект не є висловом його точки зору. Цей пленум не погоджувався тільки з деякими рішеннями комісії ЦК РКП(б) і ЦВК ССРСР, які порушували рівність республік, — а саме в справі бюджетових прав республік і т. п. Очевидно, ті пропозиції пленуму ніколи не пройшли в конституцію ССРСР, як це видно з тексту конституції з 31 січня 1924 року. Зате Х. Раковський відстоював свою позицію даліше на ЦК РКП(б).

М. Скрипник додатково до виступу на засіданні 20 червня 1923 року в листі від 21 червня 1923 р. до ЦК КП(б)У заперечив, що він на письмі вносив у травні 1923 року в Москву якийнебудь перероблений проект договору враз з Раковським та запродав, що він читав письмо Раковського на конституційній комісії, коли йому показано його як членові тої ж комісії ЦВК ССРСР і тоді він висловився проти конфедералізму.³⁹⁾

ЦК РКП(б) схвалив проєкт конституції 26 червня 1923 року. 6 липня 1923 року схвалила її 2 сесія першого З'їзду ССРСР і надала їй зараз чинности, хоча вона не була повна і її остаточний текст затверджено щойно 31 січня 1924 року. ЦВК ССРСР вибрав головою совета народніх комісарів Леніна і затвердив його склад.

Цей формально-правний акт — конституцію з 6 липня 1923 року — Президія ЦВК ССРСР проголосила 13 липня зверненням у формі декрету до всіх народів і урядів світу. Зміст звернення починається від союзних договорів з союзними республіками, накинутих Росією тим республікам від вересня 1920 року до травня 1921 року, а саме: Азербайджанові, Україні, Білорусі, Грузії та Вірменії. Звернення говорить, що союзні республіки на засаді рівноправности і добровільности уклали договір створення ССРСР. «Єдність волі трудових мас всього Союзу буде висловлюватися

³⁹⁾ Як під 1, ст. 411 і під 23, ст. 137 та під 26, ст. 11-14.

³⁹⁾ Як під 26, ст. 11-14 і 23, ст. 138-140.

в його верховнім органі — загальносоюзнім з'їзді советів, але рівночасно кожній національності дається окреме представництво в Советі Національностей, який буде співпрацювати на рівних правах з вибраними союзними советами». ⁴⁰⁾

Не згадується тільки, що РСФСР і в тому Советі Національностей мала велику перевагу голосів над рештою союзних республік. В кожному разі, звернення ствердило, що єдність волі лежить в ССРСР, що ССРСР є єдино суверенна на всій території ССРСР. Створено, таким чином, обманну правну конституцію псевдофедеративної держави, яка існує в основі по нинішній день у формі ССРСР.

У зв'язку з нашою темою слід навести думку советського вченого А. Лепешкіна про створення ССРСР. Він пише в книзі «Курс советського государственного права»: «Так, наприклад, грузинські націоналісти виступили спочатку проти створення ЗСФСР, а пізніше і проти створення ССРСР. Українські і білоруські націоналісти також були проти створення ССРСР, а після його основи повели дію за перетворення союзної федерації в конфедерацію. Українські націоналісти відкидали тоді доцільність єдиних загальносоюзних наркоматів і пропонували зосібна поділити залізні дороги між республіками. Такий самий намір вони мали щодо наркомату пошти й телеграфу, з воєнно-морськими справами, з закордонними справами, із зовнішньою торгівлею. Вони виступали проти признання з'їзду советів ССРСР як верховного органу державної вдали на всій території Союзу і хотіли ввести систему тільки спільних ЦВК союзних республік. Подібного роду сепаратистичні тенденції стрінули розторощуючу відповідь нашої партії, котра під проводом Леніна, оборонила народню ідею створення союзної держави і ввела її в життя». ⁴¹⁾

Цікаво згадати рівнож погляди советського історика А. Лихолата на етапи розвою, що довели до створення ССРСР. Його висновки є слідуєчі: 1) В листопаді 1920 року советська Росія розбила військові частини УНРеспубліки (ст. 508); 2) РКП(б) розкрила і розбила націонал-ухильницькі фракції РКП(б) (розумій в тім і в КП(б)У — В. Л.) і других партійних організацій. «Тим самим партія очистила ґрунт для створення ССРСР» (ст. 617). «В організації розбиття інтервентів і внутрішніх контрреволюційних сил, а також в закріпленні советської влади на Україні брали безпосередню участь визначні діячі: Сталін, Молотов, Калінін, Сведлов, Дзержинський, Ворошилов, Фрунзе, Хрущов, Каганович» (ст. 621); 3) Перехід до мирного співжитті з совет-

⁴⁰⁾ Як під 27 а, том VI, ст. 332-385 і 395.

⁴¹⁾ Як під 32, ст. 66.

ською Росією вимагав господарського, дипломатичного і зовнішньоторговельного союзу советських республік в один державний союз (ст. 622-624); 4) Під безпосереднім керівництвом М. Фрунзе проходила підготовча праця на Україні для створення ССРСР (ст. 631); 5) «Особливо завзятим оборонцем конфедерації советських республік був троцькіст Раковський» (ст. 630); 6) 30 грудня 1922 року в Москві на першому Всесоюзному з'їзді Советів, на яким доповідав Сталін, останній заявив: «День створення ССРСР є днем торжества нової Росії...» (ст. 633).⁴²⁾

Прикметне, що Лихолат не подав імені ані одного комуніста-українця із тих, що заслужилися для створення ССРСР, навіть тих, яких Сталін не зліквідував.

Цей короткий нарис показує, як Україна через агресію советської Росії стала складовою частиною «нової Росії» — під назвою ССРСР.

⁴²⁾ А. В. Лихолат. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917-1922), Москва 1954, ст. 508, 617, 621, 622-24, 630-631, 633.

Додаток: Рецензії автора на юридичні праці, що стосуються державного статусу УССР.

а.

Bohdan T. Halajczuk: The Soviet Ukraine as a subject of International Law. (The Annals of the Ukrainian Academy, vol. IX, 1961, Number 1-2, pp. 167-188)

Стаття-розвідка ділиться на розділи: 1) позитивне право, 2) членство в ОН і визнання: практика, 3) членство в ОН і визнання: оцінка, 4) доктрина, 5) історичні критерії.

Автор вибрав таку довгу дорогу, насичену цитатами і літературою і дійшов до такого висновку: «Проте тепер УССР є державою, створеною 1917 р. українським народом, яка вперше втратила свою незалежність (1920), а опісля свою правну міжнародну особовість (1923). УССР є тим, чим вона лишилася з давньої незалежної української держави. Конституційна новела з 1944 р., допущення в членство ОН і Мирової Конференції (1947 — В. Л.) само собою вказує звернення деяких компетенцій, яких силою позбавлено українську державу. Принцип державної тяглості (continuity), помімо змін в правлінні і навіть в статусі, мусить бути взятий до уваги при оцінці членства двох республік в ОН» (ст. 187-188).

Я признаюся, що в своєму житті не читав більш непереконаючої наукової розвідки. Якщо б на хвилину припустити, що автор в обороні своєї повищої тези відчитав би свою розвідку перед міжнародним судом в Газі — то напевно зустрівся б з її віддаленням всіма 15 суддями, включно з суддею ССРСР і сателітів. Судді ССРСР і сателітів не дали б свого голосу за тезою автора — очевидно — з інших мотивів, як другі судді.

З автором можна погодитися, що Українська Народна Республіка (УНР), але не Українська Советська Соціалістична Республіка, як він твердить, була створена 20 листопада 1917 р. і ефективно перетривала до 20 листопада 1920 р. По завоюванні УНРРеспубліки через РСФСР вона була анектована через РСФСР 28 грудня 1920 р. на основі октройованого «договору» для фіктивної УССР. Була це, отже, анексія УНР по думці міжнародного права і декрету «Про мир» II. Всеросійського З'їзду Советів від 8 листопада 1917, який визначив поняття анексії.

По думці міжнародного права немає, отже, мови після анексії УНР про тяглість УССР з УНРРеспублікою. Окупована УНРРеспубліка стала анектованою країною РСФСР. Визнана через РСФСР по-

вищим «договором», УССР не стала суверенною державою у відношенні до РСФСР. Вона тільки зі становища міжнародного права стала псевдо-конфедераційною державою по причині міжнародних актів, які з волі РСФСР заіснували в часі від 1921 р. до кінця 1922 р. між УССР і чужими державами. В противенстві до тверджень російських советів — договір від 28 грудня 1920 р. і опісля договір про створення ССРСР від 30 грудня 1922 р. не були вильом свобідної волі українського народу. Тільки російські большевики твердять про тяглість УССР, яка нібито подала 25 грудня 1917 р. Є це очевидна легенда, яку сфінговано для потреб російської імперії. Але цієї легенди не визнають навіть всі советські вчені.

Переїдім тепер до оманної конституційної новелі з 1944 р. До компетенції ССРСР належать: стаття 14а): представництво ССРСР у міжнародних відносинах, укладання, ратифікація і денонсація договорів ССРСР з іншими державами, встановлення законного порядку у взаємовідносинах союзних республік з іноземними державами; е) організація оборони ССРСР і керівництво всіми збройними силами ССРСР, встановлення провідних основ організації військових формувань союзних республік; стаття 18а): кожна союзна республіка має право вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди та обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками; стаття 18б): кожна союзна республіка має свої республіканські формування; е) встановляє порядок утворення республіканських військових формувань.»

Автор статті каже, що ті управління УССР є «релятивно широкі». В дійсності це так само обманні статті, як стаття 17 про вільний вихід союзних республік з ССРСР. — Мої коментарі для науковців є зайві. УССР не має ані своїх дипломатичних представників, ані своїх військових формацій.

Проте наведу з «Курсу советського державного права» А. І. Лепьошкіна (Москва, 1962) такі фрагменти: «Таким способом, у всіх питаннях групи повноважень (оборона, охорона державної безпеки, закордонні справи), які є предметом спільної компетенції Союзу і союзних республік, і саме союзній державі (ССРСР) Конституція ССРСР залишає привілейоване право і пріоритет. Союзні республіки, хоч і беруть участь у здійсненні названих функцій, всетаки в даній царині обов'язані докладно керуватися загальносоюзними законами» (ст. 109). «До компетенції республік відноситься укладення міжнародних умов і других міжнародних актів. Хоч і тут упривілейоване право лишається за Союзом ССРСР», (ст. 157). «До компетенції Союзу ССР належить керівництво всіми збройними силами і організаціями... незалежно на яких територіях республіки вони розміщені. В налагоднанні їх правильної діяльності союзні республіки приймають найактивнішу участь, допомагаючи здійсненню належних на ті організації завдань» (ст. 108). Здійснення — це адміністративне виконання.

От так виглядають «відносно широкі» управління в закордонних і військових справах. Очевидно, ми не потребуємо навіть згадувати про суверенний вплив КПСС на повищі справи, а саме, що за висловом Леніна: «В державі ніщо не може статися без волі або проти волі партії».

Треба б ще згадати про договори, які нібито заключила УССР, а які мають вказувати на суверенність, як незалежну державність УССР.

Представник УССР в договорах, заключених на Паризькій Конференції 1947 р., був тільки статистом, а договори ці ратифікував тільки ССРСР. Відомою є річчю, що УССР на основі Конституції ССРСР не має права укладати договорів, а тільки угоди і конвенції. Ця «штука-жарт» вдалася тільки один раз (1947), бо після згаданої мирової конференції всі договори укладав тільки ССРСР, навіть у випадках, де йшлося про територію УССР. Західно-українські і білоруські землі окупував і анектував ССРСР (1939 і 1940) і щойно на основі анексії, — УССР і БССР прийняли їх до своєї території.

Дуже тяжко аналізувати всі ці шахрайські акти ССРСР, обчислені на обман власних громадян і зовнішнього світу, бо вони є без прецеденсу в міжнародних відносинах і праві.

Членство УССР в ООН є без сумніву політичним дарунком Сталінові. Через цей дар УССР стала певного рода міжнародним підметом, але не суверенною державою.

Ми вважаємо, що автор даремно вложив стільки праці в свою розвідку. Нехай автор мені дарує, але він виконав сизифову працю, бо з пустого в порожнє не наллеш.

Вкінці ще моя особиста заввага. Автор помилково каже, ніби я стою на позиції, що УССР не є певного рода міжнародним підметом. Це не так, бо в цитованій ним (нотка 27, ст. 182) моїй статті у «Вільній Україні» ч. 23, ст. 6, я твердив, що УССР стала певного рода міжнародним підметом. Тепер я означив би це фіктивним підметом, хоч міжнародне право не знає такого поняття, але стан державно-правних відносин в Советській Росії примусить правників до створення і такого поняття в міжнароднім праві.

6.

Роман Якемчук: Україна, як підмет міжнародного права. (Збірник на пошану Зенона Кузеля, Париж і др., 1962, ст. 490-505).

Автор розвідки, Р. Якемчук, твердить, що його завданням є розглянути *юридичне* питання: яке місце займає Україна в площині міжнародного права, бо *юридично* українська держава є підметом міжнародного права. Одночасно він твердить, що він не входить у політичну дискусію, бо політично Україна не є *суверенною* державою. Автор дослівно говорить: «Внутрішня конституційна система *визначає* зовнішнє положення складових республік, і навпаки, те зовнішнє фактичне положення *впливає* на можливі далекосяглі зміни у внутрішній структурі федерації. Відомо, що міжнародне право вище державного (принцип визнаний низкою державних конституцій, як і ССРСР), і взявши до уваги, що конституційний закон з 1944 року визнав за союзними республіками деякі міжнародні атрибути (а деякі з них є практично реалізовані або відзеркалені на форум ООН і поза ним), можна вважати, що ті атрибути повинні проявлятися не лише на міжнародному полі, але і на внутрішньому».

Автор стверджує, що 27 квітня 1945 р. конференція Об'єднаних Націй в Сан Франціско одногосно прийняла Україну і Білорусь як членів основників організації, — що 26 червня українська делегація підписала Хартію ОН, і 24 жовтня 1945 р. Україна її ратифікувала. Автор твердить далі, що через прийняття міжнародних зобов'язань, підписання Хартії ОН Україна стала суб'єктом міжнародного права, — що міжнародне становище України впливає в першу чергу з її членства в ОН, — що Україна стала й своєрідною державною одиницею, бо Хартія ОН вимагає, щоб члени організації були державами.

Далі автор стверджує цю парадоксальність, що державна суверенність України є більша на зовнішнім форумі, ніж у самому ССРСР. Як приклад меншого суверенітету він подає, що Україні приписується право лиш на заключення договорів, але на їх виповідження повинна одержати апробату центральної влади. Автор розуміє це скасування і виповідження договорів в той спосіб, що тільки ССРСР є управнена до цих актів, але забуває, що також укладати договори має право тільки ССРСР. (Всі підкреслення у автора розвідки. В. Л.)

Мусимо ствердити, що УССР не є юридично підметом міжнародного права, як держава. Вона є певного рода підметом міжнародного права через членство в ОН, але не як суверенна держава, бо вона такою не є. Я думаю, що вистачить навести відповідне місце з протоколу конференції ОН в Сан Франціско в тій справі, бо там виразно сказано: «Без огляду на ствердження, що деякі підписуючі договір не є державами», вжито поняття «держава» і вписано його в остаточно прийнятий текст статті 3.» Загальна наукова опінія є, що тими недержавними сигналами були, м. інш., Україна і Білорусь, яких перепачковано до ОН з політичних мотивів на основі Ялтинського договору. («Вільна Україна», ч. 35-36, ст. 68-69). Рівнож деякі советські науковці не признають Україні і Білорусі державности з позиції міжнародного права. Д-р Д. Б. Левін пише: «Важливою ознакою міжнародного права є те, що його основними підметами є суверенні держави, які не мають над собою ніякої вищої влади і самі творять право і бережуть його. Таку позицію міжнародне право відрізняє в самій суті від внутрішнього державного права і тим самим глибоко впливає на його природу.» («ВУ», ч. 34, ст. 12). — Автор, Левін, слушно не визнає складову федеративну «державу» державою з позиції міжнародного права. Україна стала з політичних причин «державою» в Хартії ОН, але ніколи вона не стала нею юридично, про що говорить протокол конференції ОН. Україна і Білорусь увійшли до ОН як псевдодержави.

Держави є суверенними на основі їх конституцій і ефективної влади, а ніколи через конституцію ОН. Такої теорії не відважилися конструювати знавці міжнародного права. Теорія примату міжнародного права не є ніде зафіксована в позитивнім міжнароднім праві і є тільки теорією. Советська наука й конституція ССРСР ніде не визнає примату міжнародного права, але навпаки послідовно його оспорує.

Советська теорія однозгідно стоїть на такій позиції: «Тому міжнародне право і державне право (муніципальне) не повинні по своїй

суті протирічити одно одному, ані одно над другим не має примату.» («Міжнародне право», Москва, 1951, ст. 11).

Але і з позиції державного права УССР не є ні суверенною, ні півсуверенною державою, бо не можна в федеративній державі вважати суверенними її стейтів, провінцій, республік, її складових частин. Суверенітет (найвища влада), як ефективна влада, по своїй природі є неподільний, бо найвища влада може бути сконцентрована тільки в одному місці. Були колись такі теорії, але сьогодні це пережитки. Ту теорію подільності суверенітету застосовано в Конституції ССРСР і в союзних конституціях. Але ця теорія відкинули самі совєтські вчені і ясно вказують, що ці постанови конституції є помилкові.

Згаданий вище совєтський підручник виразно твердить, що кантони швейцарської федерації не є суб'єктами міжнародного права, але це не перешкоджає, як він далі твердить, що союзні республіки ССРСР є підметами міжнародного права. Які убогі аргументи він наводить, щоб вибристи з сліпої вулиці, на якій знайшлася Конституція ССРСР, що поділила суверенітет!

ССРСР є всеобіймаючим сувереном над УССР і тим самим може передавати їй певні компетенції. Після завоювання Української Народної Республіки і ця передана компетенція в державним праві ССРСР є зведена до нуля.

УССР не має права заключати міжнародних договорів, а тільки угоди, як це виразно стверджують конституції ССРСР і УССР. Різниця є та, що міжнародні договори може укладати тільки суверенна держава, а угоди (у тому і конвенції ОН) може укладати і нижча, підлегла виконна влада. УССР має за собою підписання договорів з Болгарією, Італією, Румунією, Угорщиною і Фінляндією 10 лютого 1947 р. в Парижі, але вони є ратифіковані тільки через ССРСР, а не через УССР. Участь УССР в тих договорах була очевидно фіктивна, бо ніде нема сліду, щоб УССР відіграла в них активну роль, а підпис І. Сеніна від УССР на договорах, яких вона не ратифікувала — є тільки пустою формою. Конституційно ратифікував ці договори ССРСР і він, як суверен, перейняв зобов'язання за ССРСР, бо згідно з Конституцією ССРСР на підставі статті 14а) укладати і ратифікувати договори має тільки ССРСР, а не союзні республіки.

Ця фікція заключування міжнародних договорів закінчилася в лютому 1947 р., бо устійнення границь між Польщею і ССРСР відбулося вже без участі УССР і БССР в 1946 і 1951 рр. і т. д. Договір з Австрією в 1955 р. вже був заключений без участі УССР і БССР. Це становище представника УССР як статиста в договорах з 10 лютого 1947 р. завважив знаний совєтський автор Д. Л. Златопольський, який в своїм підручнику твердить незгідно з правдою, що Україна і Білорусь підписали ті договори і їх ратифікували. (Государственное устройство ССРСР, Москва, 1960, ст. 158 і 159). Укладання і виповідження договорів належить до ССРСР згідно з Конституцією ССРСР.

Переходимо до спростувань:

Автор подає всі дати по новому стилю календаря. Отже, визнання УНРеспубліки через сов. Росію настало 17 грудня 1917 р., а не

3 грудня 1917 р. (ст. 491). УССР вступає в мілітарний і економічний союз з РСФСР 28 грудня 1920 р., а не 18 грудня 1920 р. (ст. 494). УССР була відносно прямим підметом міжнародного права не від 1917 р., а від 1921-1922 року тільки через те, що вона уклала договори і мала своїх представників закордоном. В тому часі УССР правно була, зогляду на зовнішні зносини, псевдоконфедерована (ст. 494). Всі вичислені автором атрибути суверенности УССР (ст. 496) зовсім не є ознаками суверенности, бо УССР не мала і не має ефективно виключної влади на своїй території і не творила сама свого права на тій території. В СССР обов'язує одно союзне громадянство від створення СССР, зафіксоване остаточно законом про громадянство СССР з 1938 р. З тої причини суддею Міжнародного Суду може бути тільки один громадянин СССР без огляду на це, з якої союзної республіки він походить (стаття 3 статуту Міжнародного Суду). Ця стаття постановляє: «Суд складається з п'ятнадцяти членів, при чому в його складі не може бути двох громадян однієї і тої самої держави». Через одно громадянство в СССР — Україна і Білорусь не можуть мати своїх членів в тім суді від УССР або БССР, а тільки від СССР.

Україна (УССР) тільки в часі від 1921 до 1922 р. встановила самостійно своїх дипломатів, але фактично це діялося з волі РСФСР і РКПб. Заключені договори УССР з чужими державами якраз були підставою, що УССР треба вважати в тому часі псевдоконфедерованою державою. Автор говорить про «півсуверенність» УССР, а що така не може правно існувати, то ми назвали цей стан УССР в 1921-1922 р. «псевдоконфедерацією».

З М І С Т

	Стор.
Вступ	3
I. Правні підстави незалежності і самостійності Української Народної Республіки	4
II. Рівнобіжні уряди в Українській Народній Республіці	6
III. Анексія території Української Народної Республіки	16
IV. Внутрішній статус УССР (1921-23)	21
V. Визнання УССР закордонними державами	29
VI. Створення СССР	32
ДОДАТОК:	
Рецензії автора на праці, що стосуються державного ста- тусу УССР.	
1. Bohdan T. Halajczuk: The Soviet Ukraine	42
2. Роман Якемчук: Україна як підмет міжнародного права.	44

